

TANULMÁNYOK

Bubryák Orsolya

EGY POLGÁRI MECÉNÁS A 17. SZÁZADBAN WEBER JÁNOS EPERJESI FŐBÍRÓ (1612–1684)

„Éjjel-nappal folyton azon törte eszét, hogy legalább emlékezete maradna fel sokáig. De ezt a dicséretre méltó törekvést csak a valódi erény által érhetne volna el...” Írta Weber Jánosról két évtizeddel a halála után az eperjesi evangélikus kollégium akkori vezetője, Rezik János.¹ Véleménye nem mondható hízelgőnek, annál inkább elfogultnak s valamely személyes ellenszenvtől befolyásoltnak: Weber János ugyanis mind életpályája, mind tevékenysége, mind pedig az utókor ítélete szerint korának kiemelkedően tehetséges politikusa, kitűnően képzett szakembere, s Eperjes városának nagy műveltségű polgára volt. Orvos volt és gyógyszerész, több mint negyven éven át tagja Eperjes város vezetésének, tizenöt éven keresztül ő töltötte be Eperjes főbírói tisztét. Irányításával vált a város a 17. században a Felvidék egyik legjelentősebb szellemi központjává. Sokszor igen komoly kockázatot vállalva irányította többségében lutheránus vallású városát a katolikus Habsburg birodalom árnyékában, élete során kétszer is vizsgálati fogságba került – előbb a Wesselényi-összeesküvés,² majd a Thököly-felkelés kapcsán helyezték vád alá – de politikai manőverezésének köszönhetően mindkét esetben felmentették. Karrierje csúcán elnyerte a „Felsőmagyarország örökös gyógyszerésze” kitüntető – és nem utolsósorban nagy anyagi haszonnal járó – címet, s végül teljesült élete legmerészebb álma is: az udvartól nemességet kapott. Pártfogolta az iskolaügyet, Eperjesen a saját házában nyitott gyógyszerész-képző iskolát,³ s főbírósa idején – és hathatós közreműködésével – jöhetett létre a híres eperjesi evangélikus Líceum, az az iskola, melynek egyébként később maga Rezik János lett a vezetője.⁴ Irodalmi munkássága is jelentős: négy nyomtatott könyvet hagyott hátra. Fennmaradt művei széles látókörű, művelt, sokoldalúan képzett személyiségről árulkodnak: Weber joggal tarthat számat versíróként⁵ és három fejedelmi tükör⁶ szerzőjeként az irodalomtörténet, műkedvelő rajzolóként és bőkezű mecénásként a művészettörténet,⁷ és pestis ellen írott kézikönyvével⁸ az orvostudomány érdeklődésére.

Ha leszámítjuk az evangélikus iskolarektor mély ellenszenvét, amelyet bizonyosan az táplált, hogy Weber az ellenreformáció hatására katolizált, majd pár évvel később visszatért az evangélikus hitre, jellemzéséből egy eredeti felfogású mecénás képe is kibontható. S alkalmasint az is, hogy miért is írt Rezik olyan részletesen Weber Jánosról abban a munkában, amely Carraffa 1687-es eperjesi vérengzéséről szól (*Theatrum Eperiesiensis*), mikor Weber János már 1684-ben meghalt, s nem ő, hanem fiai kerültek vérpadra.⁹ Rezik 1705-ben készült kéziratában Weber Jánosnak nem is kellett volna

feltétlenül szerepelnie, ennek ellenére a műben Weber sokkal hangsúlyosabban jelenik meg, mint gyermekei.¹⁰ Érvéleése szerint azért, mivel „*a fiukról a lelkületükkel gyakran egyező szülők jelleme alapján alkotunk magunknak fogalmat, azért hogy Weber Frigyest*”¹¹ [Weber legidősebb fia, az eperjesi áldozatok egyike] *valamiképpen megismerje az olvasó, legyen szabad közelebb-ről megismertetnem ennek atyját, aki pár évvel ezelőtt Eperjesen végezte be életét*” Tanulságos megfigyelni, mit tartott fontosnak elmondani Weber Jánosról, mint ahogy az is, mit *nem*. Nem írt a főbíró politikai szerepéről, nem említette iskola-alapítói tevékenységét, és nem ítélte fontosnak azokat az irodalmi alkotásokat sem, amiket Weber megjelentetett. Ugyanakkor a fentebb idézett sorok után, gyakorlatilag minden bevezető nélkül, leírt egy Weber megrendelésére készült *műalkotást*, majd ezt követően *még egyet*, s végül nagy élvezettel elmesélt egy botránys templomi jelenetet, ami akkor történt, amikor az 1673-ban katolizált Weber áttérése után először jelent meg katolikus templomban. A jellemzés eszközei tehát: két műalkotás és egy anekdota.

Weber katolizálása sem a hely, sem a kor tekintetében nem volt egyedi eset. 1673-ban történt, miután a császári csapatok elfoglalták Eperjest, amikor a jezsuiták elvették az evangélikusok templomait és a kollégiumot, amikor az iskola áttérni nem hajlandó vezetőit és az evangélikus lelkészeket fővesztés terhe mellett száműzték, és teljes vagyonekobzásra ítélték.¹² Webert, mint a város egyik vezetőjét szintén perbe fogták, vallásváltoztatása nemcsak az ő, hanem családja túlélését is biztosította, katolizálása a kor politikai viszonylatainak ismeretében érthető cselekedet volt. Ezt mutatta az is, hogy nem sokkal később Eperjes lakosai Webert újra főbíróvá választották, s tisztét 1683-ig, csaknem haláláig megtartotta, áttérése tehát korántsem váltott ki olyan felháborodást, mint amit Rezik kézírata alapján feltételezhetnénk.¹³

Sokkal inkább meglepő, hogy Rezik műalkotásokat sorolt fel a személyiségrajz megalkotása érdekében. Ezzel ugyanis nem mást tett, minthogy – a műalkotások említésével Weber mecénási tevékenységére irányítva a figyelmet – a főbíró mecénásként emelte ki kortársai sorából. Mecénásként volt ő több és más, mint kortársai, a megrendelésére készült műalkotások reprezentációs igénye vívta ki Rezik értetlenségét, s épp ezért bírálatát. Rezik útmutatása azonban – úgy gondolom – bíráló hangneme ellenére is irányadó. Ha három évszázad elteltével újra kísérletet teszünk, hogy meg-rajzoljuk Eperjes főbírájának portróját, elsősorban a hátrahagyott műalkotásokat kell szem előtt tartanunk.

Webernek sem neveltetéséről, sem iskolázottságáról nem rendelkezünk információkkal,¹⁴ így nem tudni, milyen hatások érhatték ifjú korában, milyen példaképeket tartott szem előtt, miközben létrehozta – pályatársaitól eltérő módon – nagy reprezentációs igénnyel készülő kiadványait. Mivel nem főúri körökből származott, nem örökölt követhető mecénási példaképeket, nem támaszkodhatott már kialakult műpártolói hagyományra, neki magának

1. Israel Hiebner: Weber János portréja, 1662.

kellott megtalálnia a megfelelő műfajt és eszköztárat, s ebben kizárólag humanista műveltsége lehetett segítségére. Példaképeket keresett tehát, olyan mecénásokat, akiknek reprezentációs eszköztárát követendő példaként állíthatta maga elé, olyan műalkotásokat, amelyek formanyelvét saját életére vonatkoztatva átvehette, és olyan műfajokat, amelyek megfeleltek anyagi lehetőségeinek. Mecénási tevékenysége ennek az útkeresésnek az állomásaiból áll össze. Nyomon követhető, mikor milyen eszközökhöz nyúlt, milyen közönséghez akart szólni a műalkotásokon keresztül.

Útkeresésének első állomása még nem vitte a képzőművészet területére. Első nyomtatott kiadványa, pestis ellen írt traktátusa, az *Amuletum*, nem töltött be reprezentációs szerepet, ezért a könyv díszes kivitelére nem fordított figyelmet. Weber ekkoriban még pályája elején járt, pár éve (1639-ben) kapta meg az eperjesi polgárjogot és csak nemrég nyitotta meg patikáját. Mindössze ismertségre törekedett, és mivel könyvét széles néptömegeknek szánta, három különböző nyelven jelentette meg: németül, magyarul és biblikus cseh nyelven. A témaválasztás aktualitása szavatolta a sikert: egy évvel korábban pestisjárvány söpört végig a Felvidéken, a pestis ellen amuletet ígérő könyvcím segítségével Weber elérte, hogy műve szinte minden átlagos polgári házban megtalálható legyen.¹⁵ A kiadvány jól mutatja, hogy Weber kezdettől fogva milyen tudatosan kereste a kapcsolatot közönségével, kiadványai és később az általa megrendelt műalkotások mindig jól körvonalazható céllal és adott közönséghez fordulva készültek.

Majdnem húsz év telt el az *Amuletum* kiadása óta, mire fejedelmi tükröt megjelentette. Ezeket a könyveket azonban már egészen más intenció hívta életre, mint a pestis elleni könyvet. Weber János ekkor már karrierje csúcán állt, személyét nemcsak városában, hanem szűkebb hazájában, Sáros vármegyében is nagy tisztelet övezte. Az eltelt majdnem két évtizednyi időszak életrajzi adatain végigtekintve egy tudatos és nagyratörő reálpolitikus arcképe rajzolódik ki előttünk. Weber politikai karrierje az 1640-es évek közepétől töretlen ívvel haladt eperjesi főbíróvá választásáig.¹⁶ Kiváló diplomáciai érzékkel épített ki kapcsolatokat magyarországi főurakkal, legfőképp Wesselényi Ferenc nádorral,¹⁷ akinek udvari gyógyszerésze lett. Társadalmi megbecsülését jelzi, hogy három gyermekét Wesselényi felesége, Széchy Mária tartotta keresztvíz alá. Okosan házasodott: 1643-ban feleségül vette az angol arisztokrata költőnő, Jane Elisabeth Weston of Roxwell¹⁸ (humanista nevén Johanna Elisabetha Westonia) lányát,¹⁹ és megragadott minden rendelkezésére álló eszközt, hogy gyarapítsa vagyonát.²⁰ Igyekezett kapcsolatot kiépíteni Habsburg-hű katolikus főurakkal is, három gyermekének Szelephényi György érsek és Johann Rottal gróf lett a keresztapja,²¹ és nekik ajánlotta első fejedelmi tükrét is.

A fejedelmi tükrök megjelenésekor tehát már nem ismertségre törekedett, mint korábban, hanem a már elért társadalmi presztizs méltó reprezentálására. A közben eltelt időszakban Weber a város és Sáros vármegye képviselőjében többször megfordult Bécsben és Pozsonyban, járt bécsi operaelőadá-

2. Israel Hiebner: Janus Bifrons, címlap, 1662.

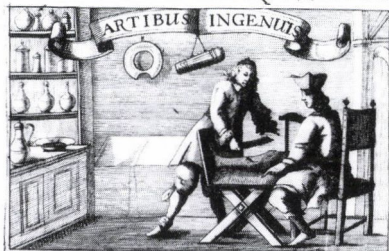
sokon, részt vett I. Lipót pozsonyi koronázási ünnepségén. Találkozott a főúri reprezentáció korszerű eszközeivel, látóköre kibővült, és nagyon fogékonyan reagált az őt ért hatásokra. Okos és törekvő ember lévén a látottakat beépítette önreprezentációs eszköztárába. Felfedezte, hogy a képi kifejezőmód erejét felhasználhatja saját céljai érdekében, hogy segítségével kifejezésre juttathatja elért társadalmi rangját, amelyet szerteágazó kapcsolatai, óriási vagyona és politikai sikerei biztosítottak számára.

Mindhárom kötetét (*Janus Bifrons*, *Lectio Principum* és *Wappen der freyen Stadt Epperies*) ennek jegyében hívta életre: mindegyiket saját életének egy kiemelkedő eseményéhez, *társadalmi rangemelkedéséhez*, bíróvá választásának alkalmához kötötte. A kötet reprezentációs értékét nemcsak a benne elhelyezett metszetekkel kívánta növelni, hozzácsatolta a bíróvá választása alkalmából született üdvözlő-gratuláló verseket is, melyeket kortársai írtak tiszteletére. Nyelvválasztása is jól érzékelteti a szemléletváltást, ami Weber önkifejezési eszköztárában az eltelt évek során végbement: megjelenési formaként már nem a Felvidék nemzeti nyelveit választotta, mint az *Amuletum* esetében, és ezáltal nem is ugyanolyan módon szólította meg a környezetében élő embereket. Míg korábban minden nemzetiséghez azonos módon, a saját anyanyelvén közelített, most a német mellé egyetemes nyelvet, a művelt értelmiség nyelvét választotta, a latint, s műveit (a *Wappen* kivételével, ami kizárólag németül jelent meg) e két nyelven bocsátotta közre. Nyelvi síkon is megtörtént tehát a „rangemelkedés”, és ugyanez a váltás érhető tetten a kiadványok stílusában is. Míg az *Amuletum* esetében az irodalmi forrást túlnyomórészt bibliai citátumok jelentik, a fejedelmi tükrök szövegeiben valósággal tobzódik – időközben megszerzett²² – klasszikus műveltségének (a bibliai idézetek mellett) felsorakoztatott tárházában, olyannyira, hogy az idézetek és példák halmozása néha szinte az érthetőség rovására megy.

Maga a műfaj, a fejedelmi tükör,²³ Magyarországon az államalapítással egyidős, Szent István *Intelmei* után azonban csak szórványosan fordult elő a magyarországi irodalom történetében. A műfaj megjelenésének egyik korai példája, Andreas Pannonius 1467-ben írt, Hunyadi Mátyásnak ajánlott *De regis virtutibus* című munkája már több olyan gondolatot felvetett, ami később meghatározó szerepet kapott Weber János műveiben is. (Így például a társadalom és az emberi test összehasonlítása, mely Weber *Janus Bifrons* című könyvét szerkezetében is meghatározta.)

A 17. század elejétől kezdve – az európai tendenciáknak megfelelően – itthon is jelentősen megnőtt a fejedelmi tükrök száma, sajátosságuk azonban, hogy túlnyomórészt protestáns szerzők művei voltak,²⁴ s ez annál is feltűnőbb, mert sokszor katolikus szerzők magyar fordításaiként jelentek meg. A fordítók – mint azt Hargittay Emil vizsgálatai kimutatták – még a „kényes” pontokon sem tértek el az eredeti művektől, aminek oka elsősorban a 17. század során folyamatosan erősödő, a politika vallástól való függetlenedését jelző tendenciában keresendő.²⁵ Weber János élete különösen jól mutatja a felekezetek felett álló, illetve a politikai (vagy egyéb) érdekek-

HASCE FILIALIS AFFECTUS QUADRIGAS ORATIONI PRÆSENTI GENE-
 ROSI DOMINI PARENTIS ANNECTUNT.

Ut fructu Hominum tentantur Corpora morbis;
 Sic quoque Res promittit publica sepe luc.
 Tu tamen omne malum feliciter Arte repellis,
 Floreat ut Soli Vita Salusque tui.
 Vive dum! Humanae fortissimè gloria Genis;
 Et vivente simul Pannonis Ora vicet.

Johann Weber sculp.

Publicus hic Pater est populi cui maxima cura.
 A quoque in multas gratia larga venit.
 Ubi ab illius pendet Ecclesia triplex.
 Docta Lycea, gravi Curia, priva Domus.
 Abnuat huic Lachesis vitam solvere nodum.
 Ne spoliata ruat Civica Turba Patre.

Johann Weber sculp.

Mingret interdum Republica Cibus atque
 Fluctibus acta mali quos vomit omne scelus,
 Nè tua difficultis solens inductia Causas
 Expediat, vires suggestantur DEO.
 Tige Tuorum DEUS jam pauce Cœnct amia;
 Publica Res carcat seditione mala.

Daniel Weber

Nè Tu pro nobis pugnavisti monte sagaci,
 Agmina quæstionet nos inimica ferat.
 Cœdenti huic merito vigili vigilantior, Agô,
 Certem cum in Saeculo multa pericla, cavet.
 Tuta sub imperio hoc ridebunt Patris rura,
 Iudice tanti Vigili quis capere Aena Vigili.

Johann Weber sculp.

3. Israel Hiebner: Emblémák (függelékben), 1662.

nek alárendelt irányvonal felülkerekedését a közéletben. Lutheránus fiai számára katolikus főurakat kért fel keresztapaként (Szelephényi érsek és Johann Rottal gróf), mindkét esetben katolikus nőt vett feleségül (első ízben éppen egy olyan katolikus arisztokrata nőt, akinek családja vallása miatt kényszerült elmenekülni Angliából), ő maga kétszer is megváltoztatta valását: első alkalommal azért, hogy elkerülje a börtönt, másodszer pedig azért, hogy megtarthassa bírói tisztét.

Weber műveinek fontos előzményeként tartható számon az 1612-ben, Szepesi Korotz György tolmácsolásában megjelent *Bazilikon dõron*, I. Jakab angol király fia, Henrik számára írt fejedelmi tükre.²⁶ A könyv – Jakab 1603-as trónra kerülése után – a korabeli Európában rendkívül népszerű volt, lefordították flamandra, franciára, latinra, németre, svédre és viszonylag korán magyarra is. Weber mindhárom fejedelmi tükrében sokat idéz az angol történelemből,²⁷ és többször is említi Jakab király ezen „királyi ajándékát”, így feltételezhető, hogy ennek a könyvnek valamelyik (magyar, német vagy latin) fordítása volt kezében. Szepesi Korotz György, a heidel-

bergi iskolázottságú sárospataki református lelkész 1613–16-ig Kassán volt prédikátor, és baráti kapcsolatban állt Bocatius Jánossal, akinek verseit Weber egyik könyvében meg is jelentette, így nem elképzelhetetlen, hogy ismerte Szepsi Korotz fordítását.

Weber műveiben szintén többször emlegetett forrás a spanyol ferences Antonio Guevara, akinek fejedelmi tükre, Marcus Aurelius fiktív élettörténete 1529-ben jelent meg Valladolidban *Libro llamado relox de principes* címmel. Számtalan fordítása ismert, s 1610–28 között *Fejedelmeknek serkentő órája* címmel magyarul is megjelent Draskovich János és Prágai András fordításában. A református Prágai András – akárcsak Szepsi Korotz György – szintén Heidelbergben tanult, később I. Rákóczi György udvari papja lett. A Guevara-kultusz másik fontos magyarországi terjesztője a lutheránus soproni főbíró, Lackner Kristóf volt, aki 1625-ben kiadta Guevara aforizmáit *Aphorismi Politici* címmel, s maga is több fejedelmi tükröt jelentetett meg.

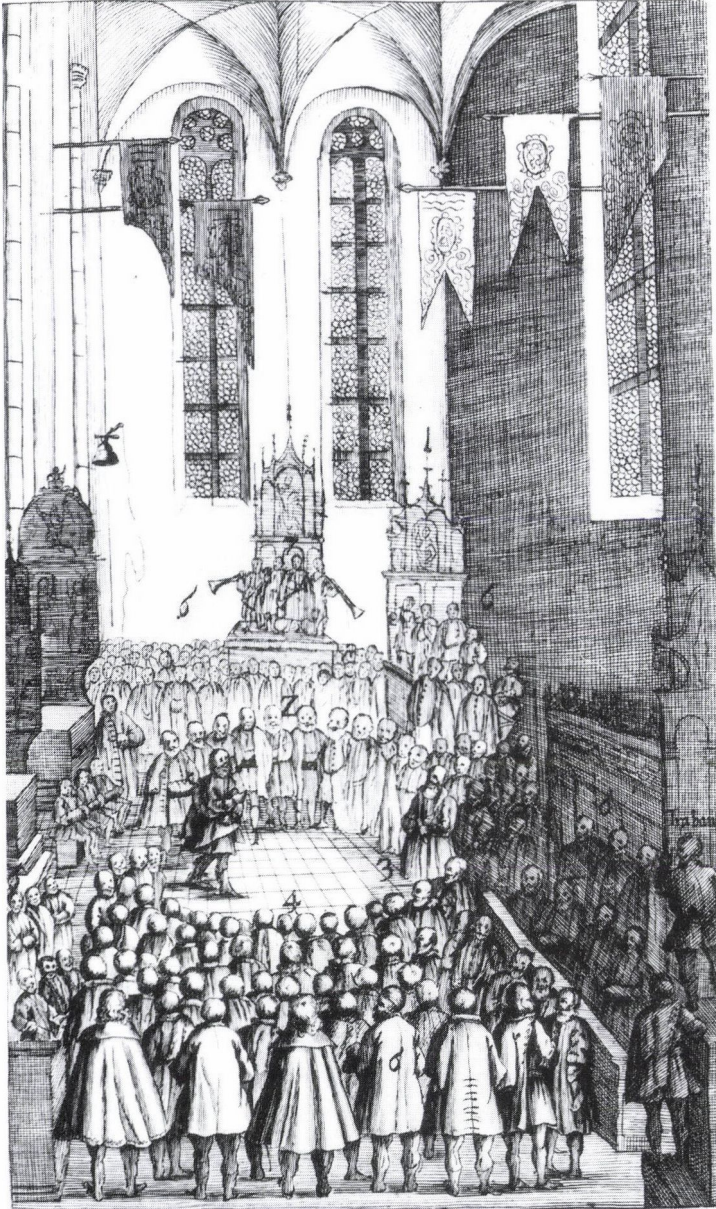
A korabeli Európa talán legnagyobb hatású és legelterjedtebb udvari-politikai fejtegetéseket tartalmazó műve Diego de Saavedra Fajardo *Idea principis christiano politici* című fejedelmi tükre volt, amire Weber többször is hivatkozott könyveiben. Saavedra Magyarországon először igen későn, 1748-ban jelent meg, de számos kiadást ért meg Európa-szerte, Weber valamelyik korábbi latin vagy német nyelvű kiadását használhatta.²⁸ Saavedra azért is fontos előzmény, mert fejedelmeknek szóló tanácsgyűjteményében – akárcsak később Weber János – emblémákat helyezett el, s ez Webert nemcsak a királytükör, hanem egyúttal az emblematika műfajához is kapcsolja.

Akár a 17. század más protestáns fejedelmi-tükör szerzői (vagy fordítói) Weber sem használt sok, jellegzetesen protestáns toposzt, mindkét felekezet hasonló argumentációval építette fel politikai írásait. Kiemelhető közülük mégis a Dávid fejedelmi tükreként értelmezett 101. zsoltár, melyet Weber a Janus Bifrons előtt helyezett el, táblázatos formában magyarázva a zsoltár sorait, a zsoltár minden verse mellé egy-egy testrészt rendelve. (A zsoltárra való utalás megtalálható Szepsi Korotznál és Pataki Füsüs Jánosnál is)²⁹

Weber János mindkét 1660-as években kiadott fejedelmi tükrét, a *Janus Bifrons*-t (1662) és a *Lectio Principum*-ot (1665) is metszetekkel díszítette. A metszetek eltérő színvonalú és témájú, négy különböző metszőtől származó alkotások, egy közülük azonban, Weber János portréja³⁰ (1. kép) címlapelőzékként mindkét könyvben szerepel. A metszet feliratából tudjuk, hogy a szerzőt 50 éves korában ábrázolja, így – a *Janus Bifrons* megjelenésének évét alapul véve – feltételezhető, hogy Weber János 1612-ben született.³¹ (Bár ugyanezt a képet felhasználta három évvel később kiadott művében, a *Lectio Principum*-ban is.)

A metsző, az ekkor Eperjesen tartózkodó csillagász, Izrael Hiebner,³² Weber János személyes ismerőse volt, és szintén baráti, sőt rokoni kapcsolatban állt a portréhoz készült epigramma szerzőjével Czabán Izsákkal.³³ „Hú képmását” tehát barátai készítették el, s a metszet és az epigramma együt-

Abbildung des Orths der Pfarr Kirchenv. gehaltenen Ceremonien da Johann Weber Apotecder sein Richter Ampt in Speries abgelegt. v. darauf wieder bestättiget worden A. 1662 s. Martii

1. Richter, 2. der Rath, 3. Ober Vormund Georg Scholtz Apotecder, 4. Der
Eulceste Rath, 5. des Richters drey Söhne mit Ihren Praeceptore. Das Gemeine Volk, 7.
Trompeter; die Musicanten waren auf der Orgel.

4. Israel Hiebner: Weber bíróvá választásának jelenete, 1662.

tesen rajzolták meg portróját, összefoglalták és bemutatták mindazt, amit Weber János az általa életre hívott műalkotáson keresztül láttatni kívánt. A metszet Webert magyaros öltözetben, a humanista metszetportrékról ismert testtartásban jeleníti meg. Köriratában megnevezi önmagát, címeit, társadalmi „rangját”: JOHANNES WEBER LIB[ERAE] REG[IAE] C[IVITATIS] EPERIES p[leno] t[itulo] JUDEX PRIMAR[IUS] S[UAE] C[AESAREAE] R[EGIAE] QUE M[AIESTATIS] PART[IBUS] R[EGNI] HUNG[ARIAE] SUP[ERIORIBUS] ORDINARI[US] AC PERPETU[US] PHARMACOPOE[US] ANNO D[OMI]NI MDCLXII. AET[ATIS] SUAE 50. PRO DEO CAESARE & PATRIA. *Weber János, Eperjes szabad királyi városának teljes című főbírája, császári és királyi ő szent felségének orvosa és örökös gyógyszerésze a felsőmagyarországi Részekben. Az Úr 1662., saját életének pedig 50. évében. Istenért, császárért és a hazáért* (Kövári Aladár fordítása.)

A kezében tartott könyv borítóján a medalionok betűiből összeolvasható a „Felicitas” (siker, boldogulás) szó, ami az arckép alatt elhelyezett nemesi címerrel együtt reprezentálja Weber János személyes sikerét, társadalomban betöltött pozícióját. Alattuk Czabán Izsák epigrammája áll:

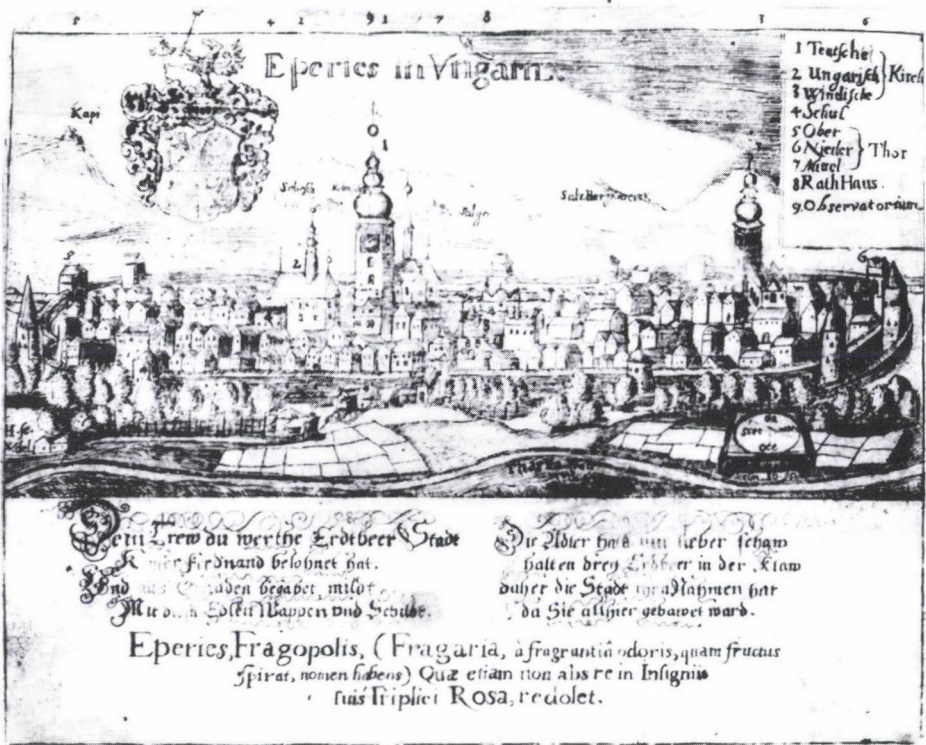
*Judicis ac Medici facies hic nuda resulget /
Enthea sed virtus hic cooperta latet. /
Sublimis vertex sublimia quaq̄s loquentis /
index est: veluti plurima facta probant.*

*Bíró és orvos ez itt, arcát ez a kép híven őrzi,
csak hogy erényeit ez mégsem idézi elénk,
Fölmagasztosult homlok fennkölt elménk jele mégis,
mint ahogy ezt itt is tény bizonyítja elég.*

(Kövári Aladár fordítása)

Weber János jó érzékkel a humanista portré tradíciójához nyúlt vissza, amikor rézbe metszette képmását. Az irodalmi alkotásokkal együtt megjelenő portré hagyománya a magyarországi művészetben Janus Pannoniustól mutatható ki, az első fennmaradt, epigrammákkal összekapcsolt humanista portré Oláh Miklós esztergomi érsek 1558-ban készült képmása, melyet a bécsi Hans Sebald Lautensack készített számára.³⁴ A Weber tiszteletére írt költemény ugyanazzal az érvrendszerrel, ugyanazokkal a humanista toposzokkal dolgozik, mint amit a jó évszázaddal korábban keletkezett, Oláh Miklóst dicsőítő három epigramma közül kettő is hangsúlyoz: a „hű képmás” egyúttal „a lélek tükre”. A külső megjelenés – jelen esetben a homlok – utal a lélek fennköltségére, nagyszerűségére, amit – az epigramma zárósora szerint – a főbíró tettei is bizonyítanak. A versíró és a képíró is ugyanazt a tulajdonságot emeli ki tehát: a tettekben megnyilvánuló magasztos elmét.

Weber János metszetekkel is gazdagított fejedelmi tükrei közül az első, a *Janus Bifrons* 1662-ben jelent meg Lőcsén.³⁵ Címlapját³⁶ (2. kép) – ahogy

5. Israel Hiebner: Eperjes vedutája, 1662.

a kötet többi metszetét is – szintén Weber barátja, a szászországi matematikus és csillagász Izrael Hiebner készítette. A 9 emblémát tartalmazó címlap műfajválasztásával Weber – ahogy portréja esetében is – ismét olyan formanyelvhez nyúlt, ahol a képi és verbális kifejezésmód szoros összefonódásban, együttesen értelmezhető módon jelenik meg. A címlap és az irodalmi alkotás egymásra vonatkoztatva fejezi ki a programadó szándékát, a grafikai alkotás explicatiója gyakorlatilag maga a mű. A címlap ennek megfelelően az emblematika nyelvén összefoglalja a könyv tartalmát, bemutatja az ideális uralkodó legfontosabb erényeit, uralkodásának legfőbb irányelveit. Az emblematika műfajának alkalmazásával Weber János ismét humanista előzményekhez nyúlt vissza. Az emblematika európai divatjának kezdete a 16. század közepére tehető. 1531-ben jelent meg a milánói humanista Andrea Alciati *Emblemata* című munkája Augsburgban, amit további emblematikus tárgyú kiadványok követtek. Alciati munkájának előzménye az egyiptomi hieroglifák megfejtésével foglalkozó firenzei humanisták körében keresendő, s legfőképpen az 1419-ben felbukkant egyiptomi tárgyú

hellenisztikus kéziratban, Horapollo *Hieroglyphicá*-jában, amit 1505-ben Aldus Manutius Velencében nyomtatásban is kiadott, és 1517-ben már latin fordítása is megjelent. Magyarországon az emblematikus irodalom első képviselője Zsámboky János³⁷ volt, akinek az európai emblematika áramvonalába igen hamar beilleszkedő műve Magyarországon sajnálatos módon visszhang nélkül maradt. Fél évszázaddal későbbi követője, a már említett Lackner Kristóf soproni polgármester (aki az 1610-es évektől jelentetett meg emblematikus kiadványokat) már nagyobb ismertségnek örvendett, és több szempontból is Weber János közvetlen előképének tekinthető,³⁸ de a műfaj igazi fellendülése Magyarországon csak az 1660-as évektől volt tapasztalható, főleg a jezsuita oktatási rendszernek köszönhetően, ami nagy hangsúlyt fektetett a képi kifejezésmódok használatának elsajátítására.³⁹ A képzőművészet eszközeit felhasználó kifejezésmód hatással volt az evangélikus Weberre is, de az egyes jezsuita szerzők hatása nem mutatható ki emblémáin.

Államelmélet és emblematika összefonódásában Weber fontos párhuzama lehet továbbá Csáky István gróf kalandos sorsú *Politica philosophiai okoskodás szerint való rendes életnek példája* című írása, ami politikai életet fejtegető fejezeteiben negyven szöveges emblémaleírást is tartalmaz. Feltételezhető, hogy a műhöz eredetileg metszetillusztrációk is tartoztak, de a könyvnek egyetlen metszetekkel illusztrált példánya sem maradt fenn.⁴⁰

Weber kiadványának – melyet a szerző az egyes emberi testrészekhez köthető erények és uralkodói kötelességek ismertetésének szentelt – fejezetcímei az emberi test különböző részeinek felelnek meg. Előbb leírja, hol található az a bizonyos testrész az emberben, és mi a feladata az életfunkciók ellátásában, majd példákkal, idézetekkel és anekdotákkal bővítve részletesen taglalja, milyen erényeket és kötelességeket is jelent ez a jó uralkodó számára. A társadalom és az emberi test összehasonlításának gondolata, a Bibliában (1 Kor 12, 12–26) és az ókori klasszikusoknál (Arisztotelész, Livius) egyaránt előforduló toposz, s már Andreas Pannonius *De regis virtutibus*-ától kezdve fellelhető a magyarországi államelméleti művekben. Így megtalálható például Szepsi Korotz György *Bazilikon dórón*-jának toposzai között,⁴¹ vagy a prédikációirodalomban Milotai Nyilas Istvánnál, Tolnai F. Istvánnál, Pázmány Péternél is.⁴² Ugyanezt a toposzt maga Weber János is használta egy későbbi művében, a *Wappen*-ben, bár ott már nem a mű egészét meghatározó szerkezetként, hanem csak az egyes erények kifejtésekor felhozott példák közt szerepelt.

A címlap az irodalmi szövegnek megfelelően bemutatja a Weber által legfontosabbnak tartott királyi erényeket, majd – követve a könyvhöz csatolt függelékét – összehasonlítja a fejedelemmel az orvost, a pástort, a hajóst és az apát. Két oldalt két, az általa legfontosabbnak tartott erényeket megszemélyesítő nőalak, Pietas és Justitia látható, felettük és alattuk négy-négy embléma a mű, illetve a műhöz csatolt függelék tartalmához kapcsolódik. A címlap embléma-rendszerének értelmezéséhez segítséget nyújt a kiadvány-

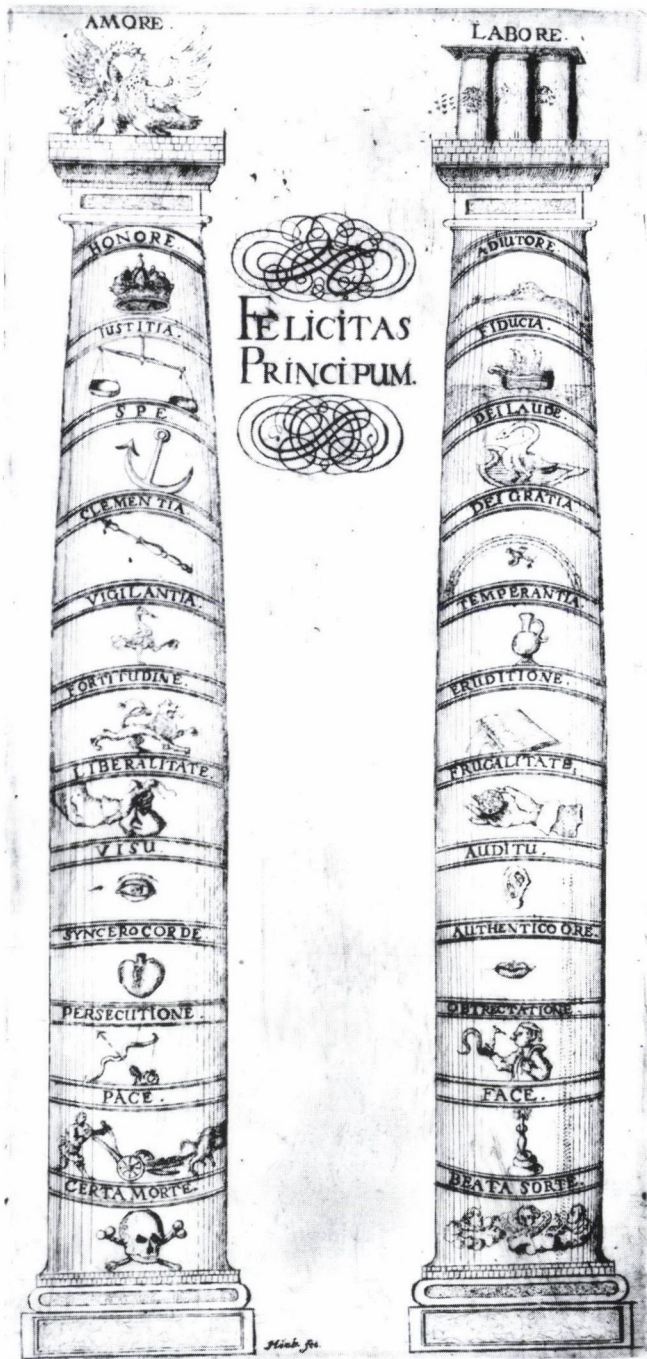
6. Israel Hiebner: Az apa, a fiú és a szamár, 1662.

hoz csatolt egyik elógium is. Szerzője Bayer János, az eperjesi kollégium rektora, aki maga is foglalkoztatta Izrael Hiebnernt mint metszőt. A költemény, *Ode, Tituli Emblematici adumbratrix* versbe foglalva magyarázza a címlap emblémáit.

A címlap közepén kartusban olvasható a könyv címe és szerzőjének neve: *JANUS BIFRONS SEU SPECULUM PHYSICO POLITICUM, Das ist Natürlicher Regenten Spiegel durch JOHANNEM WEBER bey Ablegung seines Richter-Ambts des 1661 Jahres in EPERIES für-gestellet*. (Kétarcú Janus, avagy fizikai-politikai tükör, azaz természetes fejedelmi tükör, melyet Weber János, bírói hivatalának letételekor az 1661-es évben mutatott be.) Felette az előre és hátra tekintő Janus arc az okosságot és az előrelátást jelképezi. A Janus-arc az emblematikák általánosan elfogadott téziseként az előrelátás, a jövőbe és múltba tekintő bölcsesség szimbóluma, mert az eljövendő dolgok előrelátásához szükséges a múltbéli ismerete.⁴³ Képi ábrázolása megtalálható Alciatinál (Held Nr. 33) az okosság és az előrelátás jelképeként, és Rollenhagenénél (II., Nr.4),⁴⁴ ez utóbbinál a mindentudás jelképeként, illetve Lackner Kristóf *Corona Hungariae* című kötetében,⁴⁵ nála az előrelátás mellett a mindenre kiterjedő gondoskodást is szimbolizálja. Janus neve mindezek mellett utalás magára a szerzőre is – a Weber János keresztnevével való egybeesés folytán – a könyvhöz csatolt üdvözlő versek egy része hivatkozik is e kettősségre, mint a főbíró előrelátásának és a kétarcú Janus erényeinek azonosságára.

A cím-kartus két oldalán egy-egy erényalak áll architektonikus fülkében: jobb oldalt Justitia karddal és mérleggel, „*Per me reges regnant*” (Péld., 8,16.), balra Pietas könyvvel, „*Verbum domini manet in aeternum*” (Szent Péter, 1,25.). Justitiæ ábrázolása megfelel a keresztény ikonográfiai hagyománynak, kardja arra utal, hogy az igazságosságnak egyik oldalra sem szabad elhajolnia egy másik személy iránt érzet barátságból vagy gyűlöletből, és egyúttal figyelmeztet, hogy a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket. (Weber ezt maga is leírja könyve 65. oldalán.) A mérleg Ripa értelmezése szerint arra utal, hogy a „*cselekedeteknek az isteni igazságosság szab mértéket, mert ahogyan egyensúlyban tartja a nehézkedő és anyagi dolgokat, úgy az igazságosság erénye rendben tartja a lélek javait és szabályozza az ember cselekedeteit*”.⁴⁶ Weber leírásában hangsúlyozta, hogy azért helyezett Justitia kezébe mérleget, hogy kiemelje a fejedelem ítélkezésben való mértékletességét. Justitia ugyanakkor utalhatott a városbíró tisztére is, alakja gyakran díszítette a városházák termeit vagy homlokzatát, így az eperjesi városháza lépcsőházának ablakát is.⁴⁷ Pietast II. Ferdinánd gyóntatója, Lamormaini császárnak ajánlott művében⁴⁸ – melyet Weber többször idézett fejedelmi tükrében – a legfontosabb uralkodói erények közt említette. Pietast és Justitiát emelte ki legfőbb királyi erényként Csáky István gróf is, hozzátéve, hogy egy fejedelem uralkodásának az okosság (előrelátás) szellemében kell történnie.⁴⁹

A címlap felső sávja az uralkodói hatalom gyakorlásáról és jelképeiről szól. A középső mezőben közepén fél térdre ereszkedve a király, mögötte jobb-

7. Israel Hiebner: Felicitas Principum, 1665.

ról és balról 3-3 férfialak látható, az egyházi és a világi előjárók képviselői. Ők testesítik meg a jó tanácsadókat, akiket Weber művében annyira hiányol az uralkodók mellől. Az uralkodó előtt két nyitott könyv fekszik, lapjaikon a „*fac hos et vives*” felirat olvasható. Az alakok felett a felhők közt uralkodói szimbólumok, korona, kard, jogar jelzik az uralom tisztességét, erejét és igazságosságát. A keret alján – utalásként az uralkodó hatalmát szabályozó törvényekre – két felirat kapott helyett, balra, az egyházi oldal alatt: „*lex divina*”, jobbra, a világi oldalon: „*lex humana*”. Az egymással összekapcsolódó, optimális esetben egymással egyensúlyban lévő két irányító hatalom egyenjogúságára utal a keret felső részén elhelyezett inscriptio: „*omnis magistrat a deo es*”. Szent Pál Rómaiaknak írt leveléből (Róm. 13, 1–2.) vett idézet, melyben kettős figyelmeztetés rejlik: mindenki engedelmessé válik feljebbvalójának, mert minden hatalom Istentől származik, s aki a hatósággal szembeszáll, Isten rendelkezésének szegül ellene, ugyanakkor int arra is, hogy egyik felettes hatalom, sem az egyházi, sem a világi nem kerülhet túlsúlyba a másikkal szemben, együttesen, egyenlő arányban szolgálják azt a célt, hogy az uralkodó támaszai legyenek.

A tanácsosaitól közrefogott uralkodótól jobbra és balra a korona és a jogar feliratával („*omnis honos onus*” és „*deus dat regna et transfert*”) szintén az uralkodói hatalomra reflektál: az uralkodói hatalom felelősségét és Istentől való származását hangsúlyozza. A bal oldali emblémában oroszlános lábakon álló zsámolyon két korona található, utalásként arra, hogy a királyi korona nem mindennapi tisztesség, és így nem mindennapi terhet is jelent viselője számára. A „*deus dat regna et transfert*” feliratú jobb oldali emblémában az előzőhöz hasonló zsámolyon jogar van, azon pedig szem. Az idézet Dániel könyvéből származik (Dán. 2,21), toposza gyakran felbukkant a korabeli irodalomban, például Bornemisza Péter prédikációjában is: „*Minden rend, ki fejedelmi tisztet visel, akár király, akár bíró, akár nagy, akár kicsi legyen, ha csak egy szolgának, avagy egy cselédnek is ura és gazdája, első gondja ez legyen: hogy mindenkor Istenre nézzen (...) megismerje, hogy az fejedelemséget Isten adja, ő bírja, ő tartja meg, és mikor akarja, elválttatja*”.⁵⁰ A jogar a jogos és természetes ítélkezés, a rajta lévő „mindentlátó” szem Isten jelképe, és egyúttal figyelmeztetés a földi fejedelmek és bírák számára, hogy az ítéletet mindig éber, tevékeny szellemmel kell meghozni. Hasonlóképpen szerepelt az embléma a Weber által többször emlegetett Diego de Saavedra emblémáskönyvében is (Nr. 55)⁵¹ A jogar és a szem emblémája királyi erényként gyakran szerepelt a 17–18. századi prédikációirodalomban is, például Vargyasi András Esterházy Pál nádor temetésén elmondott laudációjában, ahol a nádort „vesszőszálon vigyázó Naphoz” hasonlította, aki a „római igaz hitet” védelmezte, és még „veszedelmek között is” erősítette.⁵²

A harmadik képsáv közepén a felső sávhoz hasonlóan középen egy négyzetes alapú, két oldalán egy-egy kartusba foglalt embléma található. A középső emblémában („*Arte et Marte regit orbis terrarum*”) hat férfi áll, a hadviselés és a tudomány képviselői. Középen előttük egy égitest (?) látható, amit

8. Matthäus Küsel: Lectio Principum címlap, Salamon trónusa, 1665.

egy térdelő kis alak távcsővel tanulmányoz. (A kozmikus szimbólumon ég-körök illetve templom, elkerített tornyos épület, fák, patak, kis híd, ház, felhő, nap is vannak.)⁵³ A térdelő alak arra figyelmezteti az uralkodót, hogy figyelemmel kell kíséernie alattvalói sorsát, a mögötte álló tudományok segítségével gondoskodnia kell róluk, illetve katonaságával védelmeznie kell őket. A tudomány és hadi művészet együttes ábrázolása előfordul Rollenhagen emblémás könyvében is *Arte et Marte* felirattal.⁵⁴ Subscriptiója: „*Sunt duo qui faciunt ut rex in honore sit ARS MARS / Gloria ab ARTE venit gloria MARTE venit*” (Két dolog van, ami egy királyt tisztelethez juttathat: a tudomány és a hadviselés művészete. Dicsőség származik a tudományból éppúgy, mint a hadi művészetekből.)

A két szélső embléma, illetve az alsó képsáv két emblémája tartalmilag a könyv függelékéhez kapcsolódik, melyben Weber János a fejedelmet az orvossal, a pásztorral, a hajóssal és az apákkal állította párhuzamba. Az uralkodó orvossal való összehasonlításában Arisztotelészre, a jó apához vagy a jó pásztorhoz való hasonlatosságban Xenophonra, a tapasztalt hajós esetében Tacitusra hivatkozott, de a forrást pontosabban nem jelölte meg. Az orvos, a hajós és a bíró uralkodókkal való párhuzamba állításának motívuma fellelhető a prédikációirodalomban is, Bornemisza Péter már idézett *Az fejedelemségről* című prédikációjában így ír róla: „... mint az kormányos az hajónak igazgatásra, az orvos az egészségre, az hadnagy az győzelemre, úgy az községnek az bírója is és ura az közösségnek jó életire is gondot viseljen (...) Ezekben valamely fejedelem igyekszik híven eljárni: azok Isten előtt nagy méltóságbeliek, úgy, mint kik Istenüknek, Psal. 82. és őneki segítőársainak neveztetnek, kiknek sok áldási is ígértetett”⁵⁵ A fejedelem és a kormányos párhuzama megjelenik a Lipsius-fordító Laskai művében is.⁵⁶ Az orvos és a fejedelem összehasonlítása Weber János munkájának alaptétele. A képen egy orvos ül asztalánál és gyógyszert kever ki, az asztalon nyitott könyv, melegítőeszköz, papírlap és a gyógyszeres fiola kupakja fekszik. Az embléma felirata: „*Publicae lex est medicina salutis*” Az orvos és a fejedelem párhuzama Weber művében egy Izajás könyvből vett idézetten alapszik. (Izajás 3, 7) Míg az orvos a gyógyszert írja elő a betegnek, és azzal gyógyítja meg betegét, a fejedelem a törvények megalkotásán és betartásán fáradozik, ezzel hozván üdvöt népe számára. A könyv függelékében Weber részletesebben is elemzi a fejedelem és az orvos közti párhuzamokat, így a megszólításuk közti hasonlatosságot,⁵⁷ Istentől származó hatalmukat, évenkénti megválasztásukat. Hasonlóságként írja le továbbá, hogy mindketten szimbólumokat viselnek (gyűrű, jogar), és mindkettőjüket óriási tisztelet övezi a közösségen belül. Párhuzamot állít közéjük azonos műveltségük, tanultságuk, s hogy mindketten Isten legfőbb teremtményével, az emberrel foglalkoznak, illetve az a körültekintés, ahogy munkájukat végzik, hisz cselekedeteiknél mindkettőjüknek minden körülménnyel tisztában kell lenniük. Soha semmit nem halaszthatnak egyik napról a másikra, sőt, szükség szerint éjjel és nappal is dolgoznak, az orvost bármikor hívhatják beteghez, a jó fejedelem pedig

9. Matthäus Merian: Diadalkapu, 1652.

még éjszaka is éberén alszik, szüntelen népe jólétéért aggódva. Nemcsak a jelen hibáit vagy betegségeit orvosolják, a jövőre is odafigyelnek, épp ezért a rájuk bízott emberek teljes mértékben megbíznak bennük, mégis, ha fáradozásuk nem jár sikerrel, gyakran ok nélkül is őket hibáztatják. További azonosság lehet az orvos és a fejedelem között a döntéseik megfontoltsága: bizonyos dolgokat előírnak az emberek számára, ahogy az orvos a beteg ételéről, italáról, úgy a fejedelem a törvényekről rendelkezik, de mind az orvosságot, mind az igazságszolgáltatást mértékkel kell kínálniuk, soha nem szabad azonnal a legradikálisabb megoldáshoz nyúlniuk. Mindkettőjük szomorú kötelessége ugyanakkor, hogy időnként az élet megmentése érdekében feláldozzanak egyes „tagokat”, s életükhöz hozzátartozik a titoktartás kötelezettsége is, bizonyos dolgokat sohasem hozhatnak napvilágra. Mindkettőjüknek igen nagy felelősség van a vállán, s bizony sokszor előfordul, hogy nem kapják meg munkájukért a méltó elismerést, holott mindketten még az életüket is kockára teszik a közösségért, a fejedelem a csatákban, háborúkban, az orvos pedig a pestisjárványok idején.

Weber azonban nem csak közéleti funkciójában tartotta magát hasonlatosnak a fejedelmekhez, a magánéletben is rokonságot vélte felfedezni, így a jobb oldal kartusba foglalt emblémája a másik fontos párhuzamot ábrázolja, a fejedelem és az apa közötti hasonlatosságot. Felirata: „*Timore stat respublica amore*”. A képen egy férfit látunk gyermekével, aki egyik kezével a kislíú felé nyúl, a másik kezében vesszőnyalábot tart. Az ölelő mozdulat és a büntető célzatú vesszőnyaláb a büntetés igazságosságára, illetve a jutalmazás – büntetés megfelelő arányára hívja fel a figyelmet. Természetesen a függelék rész nemcsak a szeretet – büntetés motívumát tárgyalja, Weber itt is több ponton talál azonosságot a fejedelemnek alattvalóival ill. az apának gyermekével való kapcsolatában, kiemeli például a türelmet, ahogy a fejedelem alattvalóival illetve az apa gyermekével bánik, vagy a példamutatást, amivel a jó irányába vezetik őket. Fontos párhuzam továbbá az előre látás és takarékoság, hogy a jövőben is biztosíthassák számukra a jólétet, és a rengeteg munka és fáradság, ahogy a fejedelem népéért vagy az apa gyermekeiért dolgozik, hogy eltarthassa őket.

Az alsó képsáv két részből áll: egy tengeri és egy pásztorjelenetet mutat be egymás mellett. A tengeri jeleneten („*Perito nauclero favent venti*”) hatalmas méretű hal üldöz egy vitorlást, csak egy hajós evez, a háttérben látható még egy kis csónak, további négy hajó és a messzeségben szárazföld (város) látkepe. Ugyanebben a jelentésben fordul elő Saavedránál „*In contraria ducet*” felirattal. Saavedra így ír róla: „*A tapasztalt hajós nem mindig a szél irányában halad, de annak segítségével úgy tudja irányítani vitorláit, hogy az a kívánt helyre eljusson. (...) Ugyanígy nem kevés szorgalommal és odafigyeléssel kell az uralkodónak is irányítania birodalmának kis hajóját a viharos tengeren.*”⁵⁸ A műben sok helyen hangsúlyozza Weber a tapasztalatszerzés és a tanulás fontosságát, mint a jó uralkodó egyik legfőbb erényét. A fejedelem és a hajós összehasonlítása is része a függeléknek, közös voná-

10. Jonas Umbach: Tézislap terve Salamon trónusával, 1672.

saik közé tartozik a szakértelem, a munkabírás, mert nemcsak másokkal végeztetik a munkát, ők maguk is keményen dolgoznak, az alkalmazkodás képessége, hiszen sokszor kerülnek váratlan helyzetekbe, ahol mindig nagyon gyorsan kell jó döntéseket hozniuk, és az istenfélelem, mert a veszélyes helyzetekben csak Istenhez való fohászaik menthetik meg őket. További párhuzam a körültekintés, bölcsesség és előrelátás, ahogy a hajót illetve az országot irányítják, és a türelem, ahogy a rájuk leselkedő veszélyek ellenére is kitartanak. S ahogy az orvosnak és az uralkodónak is, bizony néha a hajósoknak is áldozatokat kell hozniuk, fel kell áldozniuk valamit, hogy megmentsék az egészset. A párhuzamos képen pásztor furulyázik a juhainak, egy fa ága hajlik fölé. („*Pastore vigili tutus est grex*”) A feliratban a szerző inkább a fejedelem éberségére, a Vigilantia erényére teszi a hangsúlyt, a jelenetben a pásztor furulyaszóval vidítja fel juhait, ami arra utal, hogy az uralkodónak jutalmaznia is kell az alattvalóit, mert a hálátlansága később nagy veszélyeket rejthet magában. A könyvben az éberség és a jutalmazás–büntetés megfelelő arányossága mellett párhuzamként említi még a mértékletességet, a türelmet, amivel a hányattatásokat elviselik, és a bátorságot, ahogy rettenthetetlenül farkasszemet néznek a nyájat fenyegető vésszel, és akár életük árán is védelmezik a rájuk bízott országot vagy nyájat. További hasonlóság, hogy munkája miatt a pásztornak és a fejedelemnek is korán kell kelnie, minden körülmények között gondoskodniuk kell a nyáj, illetve az alattvalók biztonságáról, nem élhetnek vissza helyzetükkel, segíteniük kell a bajban, betegségben vagy szükségben egyaránt.

A műhöz csatolt függelék-részben, mely egyúttal Weber János beiktatása alkalmából elmondott beszédének kivonatát tartalmazza (*Extract des Valet-Sermons, so auff dem Rathaus geschehen*) további négy embléma található⁵⁹ (3. kép), melyeken visszaköszönnek a könyv fő tézisei, illetve a főcímlap néhány ábrázolása, így újra felbukkan a hajó kormányosával, a pásztorral való összehasonlítás toposza. Weber a metszetek mindegyikéhez hatsoros epigrammát is csatolt, s ezek szerzőjeként – természetesen képletesen – saját gyermekeit: János Frigvest, ifj. Jánost, Dánielt és János Györgyöt szerepeltette. A hajó szerepeltetésében hasonlóság mutatkozik Peter Isselburg emblémáskönyvével, ő az Argonauták hajóját látta el ezzel az inscriptio-val: „*Duce virtute comite fortuna*”⁶⁰ A „labore” feliratú embléma szántóvető parasztjai megtalálhatók Reusner emblémáskönyvében, illetve egy jellegzetesen protestáns embléma-szerző, Georgette de Montenay művében is.⁶¹

A címlap és címlapelőzők után a Weber Jánost köszöntő üdvözlő versek kerültek a kötetbe, ezzel is hangsúlyozva, milyen óriási tiszteletnek örvend az eperjesi főbíró. A verseket mind abból az alkalomból írták, hogy a szerzőt politikai karrierjének betetőzéseként 1662-ben (második évre is) Eperjes főbírójává választották. Weber barátai, orvos-gyógyyszerész kollégái, Eperjes és más felvidéki városok elöljárói, az iskola vezetősége fejezték ki tiszteletüket a főbíró megválasztása alkalmából.

LEOPOLDUS D.G. IMPERATOR ROMANUS, SACEREX H.B. REX

Diesi ist der Christenheit durch Gott gekrönte Keyser:
 Diesi ist des Rzygerlands und dessi bedrängten Häuser
 König und Friede Fürst. Daz gib dahi seine Hand
 Lang zu desi Höchsten Ehr regier das Rzyger Land!

11. Matthäus Küsel: I. Lipót császár, 1665.

Az előgiumokat Weber bíróvá választásának jelenete⁶² (4. kép) követi, pontosabban annak ábrázolása, ahogy az 1662 márciusában újraválasztott főbíró beiktatják az eperjesi Szent Miklós templomban. A kompozíció jelentőségét az adja, hogy műfajában szinte egyedülálló, hiszen hasonló ábrázolások csak királykoronázások és nádorválasztások alkalmával készültek. Polgári tisztségviselők beiktatásának ábrázolása ezen a tájon csak nagyon ritkán fordul elő. Hét évvel korábban Eperjes küldötteként maga Weber János is részt vett I. Lipót magyar királlyá való koronázásán Pozsonyban, az ott látottak mélyen emlékezetébe vésődtek. Amikor saját életpályájának „megkoronázásához” érkezett, ugyanahhoz a formanyelvhez nyúlt, mint amit a császári metszők a királykoronázás megörökítéséhez használtak. Ezek a metszetek, köztük például például Matthäus Meriannak Johannes Georgius Schleder történetírásában megjelent ábrázolása vagy Philipp Bouttats 1655-ben készült koronázási metszete a korban jól ismertek voltak.⁶³

A főbíró beiktatásának ábrázolása azért is figyelemre méltó, mert egy 17. század közepi hazai templombelső ábrázol, s annak egykorú berendezését, ami néhány évvel később elpusztult. A Szent Miklós templom története a 17. században szorosán összefonódott a katolikus és a protestáns felekezetek városfalakon belül dúló harcával, és az 1662-ben készült metszet egy mára már nehezen rekonstruálható állapotot rögzít. Divald Kornél 1904-ben kiadott könyvében keserűen állapította meg: *„A midőn a protestánsok Thököly korában másodszer jutottak a Szt. Miklós templom birtokába, az összes mellékoltárokat kidobatták s a mint a hagyomány ma is regéli, a sörfőzőben a katlanok fűtésénél használták föl. E vandalizmus azoknak a halhatlan vallási villongásoknak volt a következménye, a melyeket itt az akkor többségben levő protestáns lakosság az 1673-ban Eperjesre került jezsuitákkal folytatott. Hogy e vandalizmuson a szintén protestáns felvidéki városok még a szomszéd vármegyékben is megbotránkoztak, annak élénk jele a késmárkiak esete. II. Rákóczi Ferenc korában történt, hogy a mikor a fejedelem biztosai a katolikusoktól elvett templomot a protestánsoknak adták át, ez utóbbiaknak lelkére kötötték, hogy az oltárokat ne pusztítsák el. A késmárkiak e felszólításra büszkén azzal feleltek: fölösleges figyelmeztetés, nem vagyunk olyanok, mint az eperjesiek!”*⁶⁴

A fontosabb személyeket számmal is jelöli, és magyarázattal látja el a rajz. A főbíró két oldalt félkörben veszik körül a városi illetve a külső tanács tagjai, Weber háta mögött fiai ülnek nevelőjükkel. Weberrel szemben a város legfőbb előljárója, Georg Scholtz gyógyszerész áll. Az ábrázolás zenetörténeti szempontból sem érdektelen, Weber fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a metszeten nem látható zenészek az orgonakarzaton foglaltak helyett. A beiktatási ceremóniát tehát zenészek közreműködésével végezték, ami a többszólamú zene elterjedésének korában fontos adalék lehet a városi zenekarok működésének kezdetéről.⁶⁵

A társadalmi rangemelkedés ábrázolása mellett helyet kapott a kiadványban a „célközönség”, Eperjes városa is, Eperjes látképének⁶⁶ metszetén. (5. kép)

I bene! dum reducem quareo conscendis honorem,
 I bene, confatrat curis JANE Via!
 Non hic ignarum raptantur fhactonia Caballi,
 Luciferas docti præcipitare rotas:
 Sed Te Gryphiq; Alefqi; Soliq; Poliq; procellas,
 Sverus & Alutoni tulmina fete JOVIS.
 Et Leo magnanimus, nixum conflante Columna
 Emeritam ad Laurum gnare VERERE velunt.
 Scilicet omnigenum folens Vigilantia retum,
 Et grave Judicium Confiliumque potens;
 Pectoris intrepidi Vis, & Conditio in omnia

Hörte fort Du Ehren Mann! Steh'n Ruhm und Ehren Wagen/
 Dredens zu köhnen auch Jabe! der Weg ist wohl geblagen!
 Denn nicht einen Semer Bruder ziehst du berührte Pised/
 Welche dessen ledere Röder fchledern um die runde Erd.
 Sondern Greif und Adler fchiff dir da Pügefähm von beyden
 Als den Hund und der Erd und des Heiffen Witz kan leuden.
 Sump den groß muth-vollen Leuten fahen fündend ander Seit
 DICH zum wahren danten Leter Vreiter WeßER umit Heil.
 Nemlich gnare Wadmankeit! fo Du trägft auff alle Sachen/
 Hebe Weßheit gueter Racht welche Dich berühmet machen
 Hebe Weßheit gueter Racht welche Dich berühmet machen

Ez a város volt sikereinek színtere, és Weber leginkább az eperjesiek előtt akarta reprezentálni megszerzett társadalmi tekintélyét, de személyes hiúsága mellett valószínűleg közrejátszott a metszet elkészíttetésében az is, hogy Weber lelkes patrióta volt: kiváló diplomáciai érzékét nemcsak személyes felemelkedésének érdekében kamatoztatta, hanem sokszor a város szolgálatába is állította. Főbírói tevékenysége idején Eperjes virágzó szellemi központtá alakult, minden lehetséges támadást elhárított felőle, egy esetben pedig – az eperjesi evangélikus kollégium alapításakor – még a királyi paranccsal is szembeszállt. A város, mint személyes büszkeségének tárgya, olyannyira fontos volt számára, hogy saját kezűleg készített róla rajzot, és e rajz alapján metszette rézbe a város látképét Izrael Hiebner. Erről árulkodik jelzése is a veduta jobb sarkában: „H[iebner] fe[cit] W[eber] del[lineavit]”. (Ugyanez a veduta megtalálható Bayer János *Ostium, vel Atrium Naturae* c. 1662-ben Kassán megjelent könyvében is.⁶⁷) A fontosabb épületeket számokkal jelöli: 1. „Teutsche Kirche” 2. „Ungarische Kirche” 3. „Windische Kirche” 4. „Schul” 5. „Ober Thor” 6. „Nieder Thor” 7. „Mittel Thor” 8. „Rathaus” 9. „Observatorium”, a kép jobb felső részében Eperjes címerét, a háttérben várakat ábrázol (felirattal): „Kapi”, „Sebesch”, „Kelmesch”, „Salgo”, „Salzberg”, „Kroerck”. Alul dicsőítő vers olvasható Eperjes városáról.

A veduta készíttetésében Weber fontos előképe lehet a soproni polgármester, Lackner Kristóf, aki városa iránt érzett tisztelete jegyében szintén saját maga metszette rézbe Sopron látképét. Lackner Kristóf azonban eredeti szakmáját tekintve ötvös volt, maga készítette a könyveiben található emblémákat is. Weber János működvelő rajzolóként való működése egyedi eset életművében, de a könyveiben található metszetek a kiadványok szövegével szoros kapcsolatban állnak, így feltételezhetően Weber személyes irányítása mellett készültek.

Az eddig említetteken kívül még egy rézkarc is található a könyvben, „*Quilibet audaci carpitur ore labore*”⁶⁸ (6. kép), mely az apa, a fiú és a számár történetét meséli el a 28. oldalon. Alatta a történet tanulságát az uralkodó számára összefoglaló latin epigramma és egy német nyelvű közmondás található, de Weber részletesen elmeséli a történetet könyvében is. A rézkarc tehát könyvillusztrációként szerepel, annak példázataként, hogy bármit tesz is az ember, akármilyen jó szándékkal, mindig lesznek akadémusok. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Weber János – bár műpártolásának gyökerei a humanista kultúrkörbe nyúlnak vissza – ízig-vérig barokk személyiség, korának gyermeke volt, mecénási tevékenységében és írásain legerőteljesebben az önreflexió vonulata érezhető. A kiadványok szövegével öngazolásra törekszik, a fejedelem erényei által saját „uralkodásának” alaptételeit írja le, sokszor úgy tűnik, magyarázkodik, főbírói tevékenységének visszasságait próbálja érthetővé tenni környezeté számára. A rézkarc is a könyvnek egy olyan részletéhez kapcsolódik, ahol Weber mintha az őt ért kritikákra reagálna. Előbb gondosan ecseteli, hogy az uralkodás (vagy a város irányítása) mekkora felelősséggel jár, s egyúttal milyen nagy terhet ró az erre kiválasztott személyre, majd magyarázkodva hozzáteszi, hogy ha

mindent el is követ az uralkodó (azaz a főbíró), akkor is lesznek olyanok, akik elégedetlenek vele, mert nem lehet mindig mindenkinek megfelelni.

Weber János első metszetekkel illusztrált kiadványában már kész képzőművészeti apparátussal lépett közönsége elé, a nyomtatott grafika tradicionális műfajait alkalmazta reprezentációs eszköztárában: portrét, vedutát, történelmi jelenetábrázolást, emblémás címlapot, exemplumot. Az ábrázolások mindegyike szoros kapcsolatban áll az irodalmi szöveggel, a metszetekhez sok esetben epigramma társul, vagy a könyv szövegében található utalásokat rájuk. Weber sem műpártolói, sem irodalmi tevékenységében nem tartozott az újítók közé: kialakult, jól bevált, ugyanakkor az adott korban divatos eszközöket választott, művei legtöbbször irodalmi közhelyekkel dolgoznak.

Míg első fejedelmi tükre esetében Weber mecénási törekvései közvetlen környezete felé irányultak, második reprezentatív kiadványával jóval szélesebb kör felé nyitott utat. Könyve, a *Lectio Principum, das ist Regenten Lection* 1665-ben jelent meg Lőcsén, Weber ismételt, immáron negyedik újraválasztásának alkalmából. (Beiktatása – a könyvhöz írt bevezető tanúsága szerint – 1665. januárjában, Szent Pál megtérésének napján történt.) Ugyanakkor az előző kiadványhoz képest újabb „rangemelkedést” is hivatott illusztrálni: ekkorra már Webert a császár nemességgel tüntette ki. Ugyanakkor szintén kétnyelvű kiadvány, a német – latin szöveg párhuzamosan fut egymás mellett a két oldalon, de a latin itt nem a főszöveg kiegészítéseként szolgál, hanem pontos tükörfordítás. A *Janus Bifrons*-szal ellentétben ez a könyv nincs fejezetekre tagolva. A kiadványt Weber most nem főúri pártfogóinak, hanem a város előjáróinak, Eperjes 73 név szerint is megnevezett polgárának ajánlotta. Ez annál is feltűnőbb, mivel a műfaj – fejedelmi tükör – egyik alapvető jellegzetessége, hogy fejedelmek írták, vagy legalábbis fejedelmeknek (főuraknak) ajánlották őket. I. Jakab király fejedelmi tükkrét, melyet fiának, Henrik trónörökösnek írt, Szepsi Korotz György fordította le Homonnai István reménybéli erdélyi fejedelem számára,⁶⁹ Pataki Füsüs János *Királyoknak tüköre* című könyvét Bethlen Gábor fejedelemnek, Lackner Kristóf *Corona Hungariae*-jét Thurzó György nádornak és II. Mátyás királynak, *Galea Martis*-át pedig II. Ferdinándnak ajánlotta. Antonio Guevara V. Károly császár udvari történetírója a császárnak dedikálva 1529-ben *Libro llamado relox de principes* jelentette meg azt az óriási hatású művet, melyet Prágai András fordított le magyar nyelvre I. Rákóczi György fejedelem megbízásából,⁷⁰ aki egyébként maga is írt fejedelmi tükkröt 1637-ben, fiának, II. Rákóczi Györgynek ajánlva.⁷¹ Lamormaini, II. Ferdinánd gyóntatója és politikai tanácsadója erénytükrét az új uralkodónak, III. Ferdinándnak, ifj. Teleki Mihály *Fejedelmi lélek* c. fordítását pedig II. Apafi Mihály fejedelemnek ajánlotta. Weber azonban tudatosan a polgárság, Eperjes patrícius családjainak vezetői felé fordult könyvével, és ennek előzményét, egy polgár mecénatúrájából létrejövő politikai irányultságú mű kiadását épp Eperjesen kell keresnünk. A könyv, amire Weber maga is hivatkozott írásában, a 17. század talán legnagyobb hatású államelméleti ki-

adványa volt, Justus Lipsius *Politica*-ja, melyet Laskai János fordított le, és *A polgári társaságnak tudományáról* címmel jelentetett meg 1641-ben (tehát akkor, amikor már Weber is Eperjesen tartózkodott) Madarász György eperjesi kereskedő költségén.⁷² Hogy a politika tudománya milyen fontos szerepet játszott a 17. század második felének Eperjesén, azt az is mutatja, hogy a politika a – jórészt Weber közreműködésével létrejött, és főbírósága idején személyesen felügyelt – eperjesi evangélikus kollégiumban a logika tantárgyának keretén belül az oktatásban is helyet kapott.⁷³

A kötet igényességét, újfajta szempontrendszerét az is jelzi, hogy már nemcsak az eperjesi metsző, Izrael Hiebner készítette a metszeteket könyve számára, Weber más felvidéki városok metszőinek is munkát adott, sőt két metszetet a császár egyik udvari metszőjével, Matthäus Küsellemel készíttetett el. Példaképeit is más körből választotta, az írásaiban meghatározó szerepű humanista-késő humanista szerzők hatása mellett egyre jobban érezhetővé válik a megrendelésére készült metszeten az uralkodói reprezentáció elemeinek befolyása. A *Lectio Principum* címlapján Salamon trónusa, a következő lapon maga I. Lipót császár kapott helyet. Ezt követően Weber *Janus Bifrons*-ból már ismert portréja szerepel ill. egy – a könyv formátumához képest – hatalmas méretű ábrázolás, mely Weber megdicsőülését jeleníti meg előttünk. Ezt egy emblematikus ábrázolás követi, „*amore*” és „*labore*” felirattal az erény oszlopai, 13-13 fejedelmi erény szimbólumával. Rövid bevezetője után ismét gratuláló-üdvözlő versek következnek,⁷⁴ az üdvözlő írásokat pedig mintegy megkoronázza Weber nemesi címerének egész oldalas ábrázolása, ill. az azt követő címer-magyarázó költemény.

A könyv tartalmi összefoglalását sejtető ábrázolás, a *Felicitas Principum*,⁷⁵ (7. kép) – ahogy a *Janus Bifrons* esetében is – Izrael Hiebner műve. A két oszlopon egymás mellett elhelyezett emblémák rendszeréből kirajzolódik előttünk az erényes keresztény uralkodó alakja, mely Weber majdnem kétszáz oldalnyi könyvének is témája. A két erényoszlopon „*amore*” és „*labore*” felirat alatt 13-13 embléma található. (A két erényoszlop ugyanakkor utalás a Habsburg császári reprezentáció egyik ábrázolására: Herkules oszlopai V. Károly impresájában szerepeltek „*Plus ultra*” felirattal.)

Az „*Amore*” felirat alatt az oszlopfőn Weber a szeretet és áldozatkézség jelképeként a fiait saját vérével tápláló pelikánt mutatja be. Az uralkodó szent kötelessége, hogy ha kell, meghaljon népéért és annak jogaiért, ahogy Krisztus is feláldozta magát, hogy vérével megváltsa az embereket, és halála árán visszaadja nekik a békét és az igazságot – írta Weber János. A pelikán hasonló értelmezése és ábrázolása megtalálható Rollenhagenéknél (II. Nr. 20), Reusnernél (II, Nr.14.) és Camerariusnál is (Nr. 37.).⁷⁶ Mindhármuknál azonos az embléma felirata is: „*Pro lege et grege*” (Az igazságért és a népért). Reusner megadja a Weber által is sok helyen példaként említett Aragóniai Alfonz impresáját, ami szintén a pelikán – jó uralkodó párhuzamán alapszik, és az alábbi jelmondatot írja a pelikán emblémája mellé: „*Pro grege, pro sancta fundet rex lege cruorem: Sic vitam pullis sanguine reddo meo.*” (Ahogy

13. Johann Christoph Sartorius, I Lipót császár és felesége diadalkocsin, 1686.

a népért, a szent igazságért önti véré a király, úgy adom én fiaimnak véremem át az életet.)

Az „*amore*” erényoszlopán a pelikán alatt az alábbi emblémák sorakoznak:

korona (*Honor*) – a korona mint uralkodói szimbólum a tekintély és tisztelet jelképe;

mérleg (*Justitia*) – ugyanebben a jelentésben szerepel Rollenhagenénél (I. 88.) és Ripánál is.⁷⁷ Weber az igazságosság tárgyalásánál kiemeli, hogy a büntetés mellett soha nem szabad megfélemlíteni a jutalmazásról, az igazság mérlegének ily módon mindig egyensúlyban kell lennie, mert a hálátlanság az uralkodó legelítélendőbb tulajdonsága, ami sok veszélyt rejthet magában;

horgony (*Spes*) – a horgony a remény, az isteni Gondviselésbe vetett bizalom jelképe, mert a remény nyújt segítséget a forgandó szerencse veszedelmeiben. Ugyanebben a jelentésben szerepel Lackner Kristóf *Corona Hungariae*-jában is;⁷⁸

jogar (*Clementia*) – A jogar a kíméletes ítéletozattal szimbolizálja, az uralkodónak vigyáznia kell arra, hogy ne büntessen túl szigorúan, mert akkor félelmet kelt az emberekben, és akitől félnek az alattvalók, azt gyűlölik is, s a gyűlölet csak haragot és ellenállást szül. A jogar szintén előfordul Lacknernél, de ott koronával együtt szerepel, és nem annyira a kíméletesség, mint inkább a béke, a háború elkerülésének jelképe;⁷⁹

daru (*Vigilantia*) – alapja Plinius leírása (*Naturalis historia*, X 23.), aki elmeséli, hogy a darvak úgy órködnék, hogy egyikük mindig követ vesz felemelt lábába. Amíg a kő le nem esik, a többiek biztonságban érzik magukat, és alszanak, mert tudják, hogy társuk virraszt. Ha a kő leesik, a zajra felriadnak, de ez csak akkor történhet meg, ha az őrs elszunnyadt, vagy ha valamilyen veszély miatt dobta el a követ. Így ábrázolja többek közt Reusner (II., Nr.34.), Camerarius, (III., 27.), Rollenhagen (II. Nr. 15.) és Lackner Kristóf is;⁸⁰

oroszlán (*Fortitudo*) – az oroszlán az emblémás könyvekben leginkább a tekintély, a hatalom, és az erő megtestesítője, így szerepel például a heidelbergi egyetem címerében is, de lehet az éberség jelképe is, mint Saavedra emblematikájában (Nr. 45.);⁸¹

kéz és erszény (*Liberalitas*) – ábrázolása a fejedelmet bőkezűsége, nagyvonalúságra szólítja fel;

szem (*Visus*) – a látás jelképe arra inti az uralkodót, hogy mindig törekedjen az igazság meglátására;

szív (*Sincerum cor*) – a szív jelével a szavaknak és cselekedeteknek megfelelő őszinteséget vár el az uralkodótól;

nyíl (*Persecutio*) – a nyíllal arra figyelmeztet, hogy gonosz tanácsadók szavai azért rendkívül veszélyesek, mert távolról is sebet tudnak ütni az emberen, irigységükkel megrontják a másik ember jó hírét. „Az ember sokkal nagyobb biztonságban élhet a tudatlan állatok között, mint a rosszindu-

latú és hízelgő nyelvű emberek közt”, írja Weber János (LP., 99.) Ugyanakkor „*egy jó és igaz tanács többet ér mint egy egész ország*” (LP., 129.); szántóvető (*Pax*) – a szántóvető alakja a békét jelenti, mert csak békében dolgozhatnak az emberek nyugodtan a szántóföldeken; koponya (*Certa Mors*) – a múlandóságra való figyelmeztetés jelképeként szerepel Lackner Kristófnál is.⁸²

A másik oszlop a „*Labore*” feliratot viseli, s az oszlopfőn méhek láthatóak. Ezek nemcsak szorgalmuknál fogva érdemelték ki, hogy a munka megtestesítői legyenek, hanem munkamegosztásuk révén azt is jelképezik, hogy a munkából mindenkinek egyenlően ki kell vennie a részét. Így jelennek meg a méhek Camerariusnál is „*Labor omnibus unus*” felirattal (vö. Cam. III. 90.).⁸³ Ripa szerint a méhek az Industria erényalak attribútumai lehetnek.⁸⁴ Weber könyvében elsősorban azokra a veszélyekre akarja felhívni a figyelmet, amelyek még a valóban kegyes és jó uralkodókat is megkörnyékezhetik. Nagyon fontosnak tarja a munkát és a helyes időbeosztást, a korán kelést valósággal az uralkodó „kötelességének” tartja. Megszabja idejét az ügyintézésnek, a családdal való foglalkozásnak, a sétának, a templomba menésnek és imádkozásnak, de még a mosakodásnak is, s közben minduntalan óv a rossz tanácsadóktól. Különösen nagy veszélyforrásnak tartja a túl sok alvást, mert az ember megrövidíti vele saját földi életének tényleges idejét, (ráadásul az alvás a halál rokona), és mint orvos említi, hogy káros lehet a túl sok evés, illetve az asztal mellett eltöltött, az előírtnál több idő.

Az oszlopon az alábbi emblémák láthatóak:

hangyák (*Adiutor*) – a hangyák a méhekkel együtt Reusnernél a munka és fáradozás mindent legyőző erejének példaképei, Dionysius Lebeus-Batiliusnál⁸⁵ viszont az előrelátás jelképeként szerepelnek, hiszen a szorgos munka hozzájárul, hogy később gondtalan életet élhessünk. Weber az ügyek intézésére szánt rész ismertetésénél a hangya szorgalmát hozza fel példaként, a hangyákat nemcsak mint a szorgalom, hanem az előrelátás és bölcsesség jelképeként állítva az emberek elé: „*Menj, te lusta, a hangyákhoz, nézd meg jól szorgalmas útjaikat. Mert a hangyák példértékű bölcsességükkel azt mutatják meg nekünk, hogy az ember gondossággal, előrelátással és szorgalmas gyűjtögetéssel még a nehéz téli időszakot is túlélheti.*” (LP., 64.) Lacknernél a hangya szintén a szorgalom és a fáradhatatlan munka jelképei;⁸⁶

hajó (*Fiducia*) – Reusnernél a tengeren hányódó hajó Krisztusi párhuzamként szerepel, a hajósok egyetlen reménye a Krisztusba vetett hit, a keresztényi élet: „*Ille meae mentis spes, et fiducia sola*” Forrása: Máté, 8, 23–27. Hasonló jelentésben fordul elő Saavedránál, és a *Janus Bifrons* címlapján is;

hattyú címerpajzson (*Laudatio Dei*) – elsősorban ragyogó fehérségével és gyönyörű énekével irányítja a fejedelem figyelmét Isten dicséretére. A hattyú

- előfordul Camerariusnál is (III. 22) és címerpajzson Alciatinál (Held Nr. 21.) illetve Reusnernél (Embl. II., Nr. 31)⁸⁷ Az uralkodónak Weber szerint mindig szem előtt kell tartania, hogy hatalma és ereje Istentől származik, és azt Isten akaratából bármikor elveszítheti;
- csőrében olajágot hozó galamb szivárvány alatt (*Gratia Dei*) – a Teremtés könyvében Noé galambot küldött ki bárkájából, hogy megtudja, van-e még víz a földön. Mikor a galamb csőrében olajággal tért vissza, tudta, hogy az özönvíz veszélye elmúlt. Ezután Isten szövetséget kötött Noéval és fiaival, hogy többé nem bocsát pusztító vízözönt a földre, nem törli el többé az életet a földről. A szövetség jele a szivárvány lett. „*Ha összegyűjtöm a föld felett a felhőket és a szivárvány megjelenik a felhőkön, akkor megemlékezem szövetségemről, ami fennáll köztem és köztetek meg minden élőlény és test között. A víz nem válik többé vízözönné, hogy minden lényt elpusztítson*” (Teremtés, 9, 14–15.) A galamb az olajággal mint az isteni béke és kegyelem hírnöke megjelenik Camerarius Emblematikájában is, (Cam. III. 59.);⁸⁸
- kancsó (*Temperantia*) – Rollenhagen emblematikájában a kancsóból a tálba vizet öntő nőalak a mértékletesség jelképe, ha túl sok vizet önt át a kancsóból, kifolyik. Az embléma felirata is erre utal: „*Ne quid nimis*”;⁸⁹
- nyitott könyv (*Eruditio*) – Weber többször is hangsúlyozza könyvében a sajátkezü munka és a tanulás fontosságát. „*Az uralkodás művészetének elsajátítását pénzen megvenni, születésünknel fogva örökölni, vagy akár barátságból kölcsönözni nem lehet, ha az uralkodók valóban jól akarnak uralkodni, azt előbb meg kell tanulniuk*” (LP. 77.) „*Ahogy az orvosság életben tartja a testet, úgy a bölcsességek tanulása életben tartja a lelket*”, (LP. 83.) A műveltség fontos alkotórészének tartja – az uralkodó képzettségéhez természetesen hozzátartozó latin nyelvismeret mellett – az anyanyelv megtanulását is, hozzátevé, hogy az ő városában a gyerekek rögtön három nyelvet tanulnak anyanyelvként: németet, magyart és „tót” („windisch”);
- kéz pénzermével (*Frugalitas*) – a pénzermét tartó kéz a takarékoság érényére emlékezteti az uralkodót;
- fül (*Auditus*) – a fül pedig a hallgatására, mely egyszerre jelenti mások meghallgatását és a mások előtt való hallgatást, a titoktartást;
- száj (*Authenticum Os*) – az őszinte beszéd szükségességére hívja fel a figyelmet;
- ember kígyóval (*Obtrectatio*) – a kígyót magától eltartó ember pedig arra, hogy a fejedelemnek távol kell magát tartania az irigykedéstől, féltékenységtől és mások becsméréstől;
- égő gyertya (*Fax*) – az égő gyertya a világosság, megvilágosodás jelképe lehet, mely elvezet az alatta lévő képhez, a boldog sors beteljesüléséhez: angyalok (*Beata Sors*).

A metszetek emblémáinak lehetséges előzményein végigtekintve figyelemreméltó különbséget találhatunk az írásos és a képi forrásanyag használa-

14. Matthäus Küsel: Fabricius János tézislapja, 1663.

tában. Az írott szöveg mindössze egyetlen emblémával illusztrált kiadványra hivatkozik név szerint, Saavedra művére. Saavedra emblémáinak hatása az ábrázolásokat tekintve ugyanakkor egyáltalán nem meghatározó. A metszeteken egyetlen emblémáskönyv vagy emblémákat tartalmazó kiadvány befolyása sem tekinthető kizárólagosnak, ugyanakkor viszonylag jól körvonalazható ez a kör, ahonnan a lehetséges források szerzői származnak: német humanisták (Camerarius, Reusner) és a későhumanista embléma-szerző Gabriel Rollenhagen, rájuk azonban az írott szöveg egyetlen egyszer sem hivatkozik. A német emblémás kiadványok hatásának érvényesülésében esetleg a szászországi születésű metsző, Izrael Hiebner közreműködése játszhatott szerepet, bár Hiebner szerényen csak „fecit” jelzéssel látta el a metszetet, ami – ahogy a korábbiak is – szoros kapcsolatban áll a fejedelmi tükrő szövegével, Webernek a metszet elkészítéséhez adott személyes instrukciói tehát semmiképpen nem zárhatók ki.

A kiadvány többi metszetét már nem Hiebner készítette, Weber olyan metszőket választott, akik – amellet, hogy magasabb színvonalon is dolgoztak – sokkal otthonosabban mozogtak a személyes reprezentáció kifejezőeszközei közt, és ezáltal jobban megfeleltek a kiadvány célkitűzésének. Az ábrázolásokon egyre gyakrabban találkozhatunk az uralkodói reprezentáció elemeivel, s ennek megfelelően egyre hangsúlyosabbnak érezzük Weber társadalmi presztízsének emelkedését.

A *Lectio Principum* címlapja Salamon trónusát⁹⁰ (8. kép) ábrázolja, elkészítésével Weber az igen neves augsburgi származású metszőt, Matthäus Küsel⁹¹ bízta meg. Salamon király és a földi uralkodók párhuzama gyakori eleme a földi hatalomról szóló írásoknak, megtalálható a korabeli, és Weber által feltehetően használt fejedelmi tükrökben, így például a *Bazilikon dórón*-ban is. Az ábrázolás forrása a 1. Kir.10/18–20, és 2. Krón. 9, 17–19. „A király készíteteti egy nagy trónszéket is elefántcsontból, és bevonatta színarannyal. A trónnak hat lépcsője és arany zsámolya volt, hozzá rögzítve. Az ülőhely felett mindkét oldalon karja volt, a karok mellett pedig két oroszlán állt. Tizenkét oroszlán meg ott állt a hat lépcsőnél két felől.” A bölcsességéről és igazságosságáról híres Salamon egyúttal Krisztus tipológiai előképe is, az az uralkodó tehát, akit az ő trónusán ábrázolnak, a bibliai Salamon bölcsességének és igazságosságának keresztény üdvtörténetbe foglalt letéteményesévé válik. A világi hatalom képviselői hamar felfedezték a jelképrendszerben rejlő lehetőségeket,⁹² és az ábrázolás a 17. század közepétől egyre gyakrabban fordult elő a Habsburg császárok reprezentációs eszköztárában, ahol allegóriákon és diadalkapukon Salamon király evilági párhuzamaként maga az uralkodó jelent meg.

1661-ben íródott Lorenzo de Churelichz I. Lipót császár alsó-ausztriai utazását elbeszélő könyve, melyben a császár ünnepélyes gráci bevonulása során leírja az ekkor a császár tiszteletére felállított diadalkaput is, melyet egykor Salamon trónusa díszített.⁹³ A diadalkaput az ünnepségek lebonyolítása után lebontották, képi ábrázolása nem maradt fenn. Hasonló diadalkaput

állítottak a császár tiszteletére 1652-ben Regensburgban is, a vesztfáliai béke megkötése utáni első birodalmi gyűlés kezdete alkalmából, (9. kép) és I. József császár menyasszonyának, Wilhelmina Amáliának érkezésekor is. Salamon üres trónusát ábrázolták a tiszteletére felállított diadalkapun Salzburgban, 1699-ben.⁹⁴ Salamon trónusának ábrázolását megtalálhatjuk tézislapokon is, például a metsző testvérének, Melchior Küselnek munkáin, így a IV. Ferdinándrak ajánlott, 1653-ban készült tézislapon⁹⁵ vagy Jonas Umbach rajzán, melyet 1672-ben készített el szintén tézislap terveként⁹⁶ Melchior Küsel számára. (10. kép)

Salamon trónusa a kiadvány címlapján arra utal, hogy a főbíró bölcs és igazságos kormányzása Salamon bölcs és igazságos királyságának méltó megfelelője, a trónus szimbolikája az eperjesi főbíró credo-ját juttatja kifejezésre, melyet ő maga így fogalmazott meg: *„Az a művészi építmény, amit Salamon számára készítettek, mutatja, hogy a fejedelemnek a művészetekben, ügyességben, bölcsességben és a tanácsadásban kell jeleskednie. Az elefántcsont, ha helyesen munkálják meg, fehér és fényes, az ártatlanságot szimbolizálja. (...) Az arany, amivel az elefántcsontot bevonták, az állhatatosságot jelenti, hogy sem gyűlölet, sem ajándék, sem sóvárgás ne térítse el az embert az érdemtelen dolgok felé. (...) A trónus előtti hat lépcsőfok arra utal, hogy a fejedelem soha nem lustálkodhat, mindig igyekeznie kell, ha munkáját végzi. (...) A két karfa, amire támaszkodik világi és az egyházi hatalmat, illetve az ország és a város jogait jelképezik, amiket az uralkodónak mindig szem előtt kell tartania, hogy biztosan támaszkodhasson rájuk. (...) Az oroszlánok a lépcsőfokokon és a támla mögött az oroszlánok rettenthetetlen és igaz szívére utalnak, ilyennek kell lennie az uralkodónak is, hogy félelem nélkül büntessen, ha a büntetésre van szükség, és azon fáradozzék, hogy tetteiben és az igazságban igaz erényekkel tündököljön mások előtt.”* (LP, 219–221.)

Matthäus Küsel a címlapon kívül I. Lipót császár portréját⁹⁷ (11. kép) is elkészítette Weber számára. A császár szerepeltetése a könyvben vélhetően nem pusztán formalitás. Ekkoriban folyt a küzdelem az eperjesi kollégium megépítéséért, melynek során Weber többször is figyelmen kívül hagyta a császár parancsát, mellyel betiltotta az építkezést.⁹⁸ Weber engedetlenségével nemcsak a császárt haragította magára: a császári utasítás közvetítője Szelepchényi György volt, sőt Wesselényi nádort is felkérték, hogy sürgesse meg az iskola építésének leállítását, így Weber most nem számíthatott az ő segítségükre. A képzőművészet eszközére hárult a feladat, hogy bizonyítsa a főbíró Habsburgok iránti lojalitását, és Weber Küsel személyében olyan metszőt választott, aki jól ismerte az udvari formanyelvet. A császári portréhoz itt is epigramma társult, melyben Weber (vagy a metsző) a béke megteremtőjének nevezte a császárt. (A Salamon trónusa címlap felirata és császárportré epigrammája más betűtípussal íródott, mint maga a könyv, valószínűleg a metsző műhelyében készült.)

A *Lectio Principum* talán legérdekesebb metszete, a körmöcbányai Christian Hermann Roth von Rothenfels⁹⁹ munkája, Weber János apoteózisát¹⁰⁰ (12. kép)

jeleníti meg, felirata „*Sic itur ad alta*”. A királyi erényeket megtestesítő állatok, melyek diadalkocsin ülő férfit repítenek az ég felé, adekvát kifejezési formája lehetne egy császárt dicsőítő tézislapnak, I. Lipót császárnak nem egy hasonló ábrázolása is ismert, így például Bartholomeus Kilian metszete, melyet 1660-ban készített I. Lipótnak ajánlva, vagy Paul Conrad Balthasar Han 1686-os történetírásának kompozíciója,¹⁰¹ melyet Johann Christoph Sartorius készített számára. (13. kép) Sőt az uralkodó diadalkocsin való ábrázolása nem volt ismeretlen a körmöcbányai metsző és éremvéső Rothenfels számára sem, aki Buda visszavételére készített emlékérmének hátlapján I. Lipót apoteózisát jelenítette meg.¹⁰² Szerepeltek magyar főurak is hasonló kompozíciókban, így például Wesselényi Ferenc nádor Széchy Gáspár tézislapján (1663), vagy Forgách Ádám érsekújvári kapitány Fabricius János tézislapján (1663) (14. kép), az egykori eperjesi patikus esetében azonban ugyanez a formanyelv mégis meglepő lehetett. (Még akkor is, ha a feliratot egy szó erejéig megmásította, és az eredeti „*Sic itur ad astra*” helyett a szerényebb „*Sic itur ad alta*” szerepel a jelenet felett.)

A metszeten ábrázolt szimbólumok rendszere következetességről és tudatosságról tanúskodik, ami a főbíró személyes irányítását feltételezheti. Weibert diadalszekerén Eperjes három címerállata: griff, oroszlán és sas húzza. Az eperjesi városcímer más elemei is feltűnnek a metszeten, így például a jobbról benyúló, koronás kardot tartó kéz. A főbíró mögött Eperjes látképét, a kép felső részében pedig Eperjes címerét láthatjuk. Szintén az eperjesi városcímerről származik a koronás oszlop, amit Weber bal kezével tart. A kocsí két oldalához két oroszlánfejű, asszonyi felsőtestű szárnyas szfinx simul, a kép keretéül rendkívül buja növényzet (liliomok, rózsák, tők, eper, szőlő, mák stb.) szolgál. Mivel a metszet fő szimbólumai egyúttal Eperjes város címerének is részei, így értelmezésekor Webernek az eperjesi városcímerről írt könyvét vehetjük a legautentikusabb forrásnak. Eszerint Weber János főbíró diadalkocsiját három „királyi” erényt képviselő állat húzza: Weber magyarzatában a griff *Vigilantia* és *Industria*, az oroszlán *Magnanimitas* és *Temperantia*, a sas pedig *Pietas* és *Prudentia* szimbóluma. A koronás oszlop, azaz *Autoritas* és *Constantia*, vagy a kard, *Severitas* és *Lenitas* jelképe, szintén belekerültek az ábrázolás alkotóelemei közé. (Az oroszlán és a kard Weber nemesi címerében is szerepeltek.) A kocsí két oldalán lévő szfinxek arra utalnak, hogy a bölcsesség (itt: a főbíró bölcsessége) minden kétséges helyzetben megtalálta a megoldást. A gyümölcsökkel, virágokkal, növényekkel elborított keret a békére utal, amely a bíró tevékenységének köszönhetően felvirágoztatta a várost. Ezen belül a rózsza a tisztaság, őszinteség és türelem jelképe, a liliom a remény, és a jóra való várakozás szimbóluma. A mák és az eper a termékenységére utalnak, és a szőlő is bőség jelképe. A tők viszont figyelmeztetés a múlandóságra.

A Weibert főurakkal vetekedő kompozíciókban ábrázoló mű nem állt társaltalanul életművében, Rezik János korábban már említett leírása hasonló koncepció szellemében fogant műalkotásról tanúskodik. Fontosságukat ki-

15. Egidius Schor – Matthäus Küsel: I. Lipót elúzi Ausztria ellenségeit

emeli, hogy a *Theatrum Eperiesiensis* szerzője – ahogy már láthattuk – éppen ezeket a műalkotásokat tartotta meghatározó szerepűnek, jellemzésre alkalmas erejűnek Weber esetében. Érdekes összevetni az apoteózis jelenetével a Rezik-műben fennmaradt leírást: „Az elmúlt békés és boldogabb időkben, vagyis a 65. év (ti. 1665.) körül ez a hiú, dicsőségre vágyó ember maga készített magának nem tudom milyen domborműveket, amelyek őt az erény képmásaként magas trónuson ábrázolták sasok, oroszlánok, griffmadarak, holdak, napok, bolygók, állócsillagok, felhők és villámok között. Könnyörgő fegyveresek majd álltak, majd leborultak előtte, majd elhánnya fegyvereiket futásnak eredtek.”¹⁰³ A „dombormű” tehát az „erény képmásaként” „trónuson” ábrázolta Weber Jánost, méghozzá az uralkodói reprezentáció teljes apparátusával: az emblematika rendszerében királyi erényeket képviselő állatokkal (sas, oroszlán, griff), melyek egyúttal Eperjes városcímerének címerállatai is. Ráadásul igazi uralkodóként, ahogy rettenthetetlen hadvezérként égitestekkel és villámokkal kísérve megfutamítja Eperjes ellenségeit. A Weber számára is dolgozó Matthäus Küsel I. Lipótról készített ugyanilyen ábrázolásokat, például az „*Ausztria ellenségeinek elűzését*” megjelenítő allegóriát.¹⁰⁴ (15. kép)

Az uralkodói reprezentáció formanyelvének önmagára történő adaptálása tehát korántsem volt egyszeri eset a Weber-életműben, ezek a műalkotások jelenítették meg a főbíró társadalmi presztízsének újabb emelkedését: míg a *Janus Bifrons* ábrázolásai még csak kiemelték az eperjesi polgárok köréből, ezek a művek már a főurakkal állították egy sorba. Az irodalmi alkotások, a fejedelmi tükrök – melyek mind a közhelynek tűnő toposszal dolgoznak: a fejedelem az ország életében ugyanazt a szerepet tölti be, mint amit a bíró vagy az orvos – a metszetekkel összekapcsolódva új értelmet nyernek: a hasonlat így, hogy a képzőművészet nyelvén is megfogalmazódott, egyúttal konkretizálódott, Weber személyes reprezentációs eszközévé vált. E műalkotások egyúttal választ adnak arra is, mi váltotta ki Rezik János evangélikus iskolarektor ellenérzését: ezek a műalkotások a barokk reprezentáció eszköztáráról vallásánál és származásánál fogva is idegenkedő polgár nézőpontjából tekintve természetesen érthetetlen formanyelven ábrázolták Weber Jánost.

A főurakkal vetekedő kompozíciók valóban kevésbé értelmezhetőek a könyv utolsó ábrázolásának ismerete nélkül. Weber nemesi címerének metszete, az amúgy ismeretlen eperjesi metsző, Johann Croner¹⁰⁵ műve. (16. kép) A címer részben Eperjes címerének elemeiből építkezik, ezzel is mutatva, hogy tulajdonosának élete milyen szorosan összefügg a városával. A címer már szerepelt a *Janus Bifrons* Weber János portréját ábrázoló lapján is, de most önálló ábrázolásként – természetesen hozzá csatolt előgiummal együtt – is megjelenik.¹⁰⁶ A címer felső részét az egyszarvú alkotja, a címerpajzsot a városcímerből ismert oroszlán tölti ki, aki egyik mancsával kardot, másikkal háromlevelű lóherét tart.¹⁰⁷ Felette koronás sisak látható, a koronából emelkedik ki az egyszarvú.

A dicsőítő felirat ismeretlen szerzője (a szignatúra: J. N. monogram) szerint a nemesi pajzs megfelel Weber lelki nemességének, belső erényeinek. A címerhez írt költeményben részletesen is kifejti a címer szimbólumainak magyarázatát. Az egyszarvút Weber nemcsak lelki tisztasága miatt kapja címerébe, nemcsak azért, mert „ellenállt a rossznak és óvta a gyengéket”, hanem azért is, mert az egyszarvú orvos mivoltára is utalhat: ugyanis az egyszarvú halála után annak szarvából olyan szert lehet készíteni, amitől még a halálos betegek is meggyógyulnak.¹⁰⁸ Az oroszlán arra tanít, hogyan kell helyesen, az igazságosságot szem előtt tartva uralkodni, és erejénél fogva szelídséggel kormányozni. Erényei az éberség és a mértéktartás, ezt a példát mutatja minden fejedelemnek. A jobb markában tartott csupaszkard az erény, az igazságosság és a közjó védelmét szolgálja. A címer negyedik eleme a háromszínű, háromlevelű lóhere, ami arra utal, hogy az uralkodáshoz bizony nem árt, ha isteni szerencse is kíséri az uralkodó lépteit. A zöld szín az egészséget jelképezi, amihez Weber orvosként is hozzájárul. A virág három színe: sárga, fehér és bíborvörös, melyből a sárga-arany Weber eddigi (főleg a pestis idején tett) érdemeire, a fehér a tisztaságára, a bíborszín pedig dicsőségére utal.

Weber János mecénási tevékenysége – mint ahogy már korábban is láthattuk – nem korlátozódott kizárólag a könyveiben fellelhető metszetek elkészíttetésére. Weber igyekezett az élet minden területén a legnagyobb nyilvánosságot biztosító, ugyanakkor más-más közönséget feltételező fórumokat megcélozni. A nyomtatott könyv nagyobb példányszáma és könnyű szállíthatósága segítségével hírneve messzire eljuthatott, a könyvek téma-választása alapján azonban csak egy bizonyos művelt szellemi elit érdeklődésére tarthatott számot. Az egyház segítségével a városában lakó egyszerű emberekhez is eljuttathatta üzenetét: készíttetett tehát egy festményt a német evangélikus templom számára, melyről csupán Rezik János híradásából értesülhetünk:¹⁰⁹

„Nem izléstelen kivitelű elég szép festményt is készített és a német templomnak piac felé eső oldal falán, nem messze az oltártól függesztette fel. A festmény szélessége kb. 5 rőf lehetett és művészi kivitelű oltár volt ráfestve, olyan, amilyen hajdan a régi frigykötés idejében Isten parancsából áldozatok céljára szolgált. Bikát áldoztak rajta s kellemes illattal vegyült füstje ég felé szállt. Weber feleségével és nővérével.¹¹⁰ áhitatos arccal és összetett kezekkel leborulva imádkozták. Józsué ezen szavai úgy voltak ráírva, mintha Weber szájából ömlöttek volna. „Én pedig és az én házam szolgáljuk az Urat”, Józsué, 24:15. Mondják, hogy ez a festmény már nem függ ezen a helyen. Leszedték onnan akkor, mikor a lutheránus lelkészek elűzetése után Weber áttért a katolikus vallásra.”

Rezik leírásainak segítségével tovább árnyalható a képmás, amit Weber János hátra kívánt hagyni: míg a nyomtatott grafikai alkotások egy dicsőséges pályát befutó, gyógyszerészi szakmájában is elismert, uralkodójához hű és városáért rajongó patrícius alakját rajzolták elénk, a templom szá-

mára készítettett festményen az istenfélő lutheránus, a korábban említett „domborművön” pedig az erélyes városi vezető, a „rettegett államférfi” is kifejezésre jutott.

Nehéz elképzelni ugyanakkor, hogy a személyes reprezentációra ilyen nagy hangsúlyt fektető főbíró ne hagyott volna nyomot a város területén belül is. (Például az eperjesi városháza falainak díszítésében, ahogy azt Lackner Kristóf soproni főbíró is tette, de a városházát a 19. században újjáépítették, így Weber alkotásai – ha voltak is – elvesztek.) Mégis találhatunk utalást Weber hasonló törekvéseire, például a *Janus Bifrons* egyik elógiúmban, melynek szerzője, Khein Ferdinánd, Weber tanítványa, sőt néhány évig Weber fiainak nevelője is volt.

*Haec animo praeclara tuo caelata latebat
Forma reformasti, qua sic diuum quoque formam
Ut tua fulgeret virtus multiplice lauro
Urbs formata virum dum te naturaque tradit
(...)*

*Rejtve lapult lelkedbe e szépség, mellyel az Isten
szépségét is aként alakítottad ki körötted,
hogy dúsan koszorúzza babér koponyádat azért,
mert rád formázdik a tőled formált park, meg a város.*

(Kővári Aladár fordítása)¹¹¹

Weber harmadik fejedelmi tükre, a *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies* 1668-ban jelent meg Lócsén. Ajánlásában ismét új közönséget célzott meg, a főurak, majd a városi előljárók után az egyszerű iparosokat, a város lakóit: a könyvet városa negyvenöt céhének ajánlotta. A kiadvány ismét Weber újbóli bíróná választásának alkalmából jelent meg, reprezentációs igénye azonban feltűnően alábbhagyott, mindössze egyetlen metszetet tartalmaz, Eperjes vedutáját,¹¹² (17. kép) melyet az apoteózis-metszetet is metsző Christian Hermann Roth von Rothenfels készített számára. A város felett négy lebegő angyal tartja az eperjesi városcímert,¹¹³ a könyv minden fejezete a címer valamelyik szimbólumának (griff, kard, korona, rózsa, oroszlán, oszlop, sas, eper) részletes kifejtését tartalmazza, fő témája azonban itt is a jó uralkodó legfontosabb tulajdonságainak ismertetése. (Természetesen kellőképp hangsúlyozva, hogy az „uralkodón” nemcsak a királyokat és fejedelmeket érti, hanem akár egy város előljáróit is.)

A rendelkezésre álló dokumentumokból sajnos nem deríthető ki, mi okozta ezt a látványos visszaesést műpártoló gyakorlatában, szemléletváltása mindenestre nyelvi és stilisztikai síkon is megjelenik. Ez a könyv kizárólag anyanyelvén, németül jelent meg, elhagyja a korábbi két fejedelmi tükörben alkalmazott latin nyelvű kommentárt. Viszont a szöveg jóval több személyes elemet tartalmaz, szokásos példái és anekdotái közé életrajzi adatokat csempész, ekkor írja le például, hogy részt vett I. Lipót koronázási ünnep-

Wahrhafter und Eigenlichen
Entwurf/

des
Eüserlichen Adel=Schilde
und
Innerlichen Tugend=Vildes

Des
Wohl=Edlen Ehren=Weßen Broß=Weßbahren Vorstehigen und Hoch=Weissen

Herrn **J O H A N N E S W E B E R G**
Ihrer Röm: Käyserlich: und Königlich: Majestät durch gang Ober Ungarn Zimmer=
wehrenden Wohl=bedillieten Aporectors/ vnd Erfahrenen Ordentlichen
M E D I C I ;

Amiens

Der Weitberühmten Königl: Freyen Stadt

E P P E R Z E S

Hoch=ansehnlichen Erwehleten Herren Richters zc.

Zu Seinen Hochmögenden Sönners und Grossen Patrons sonderbaren Ehren/ aus schuldiger Dankbarkeit
abgesetzet und geriffen/ von Seinem Ehren= Dienst= Schuld= Dank= und Sechtzgeffühnen

J O H A N N E C R O N E R O

Im Jahr

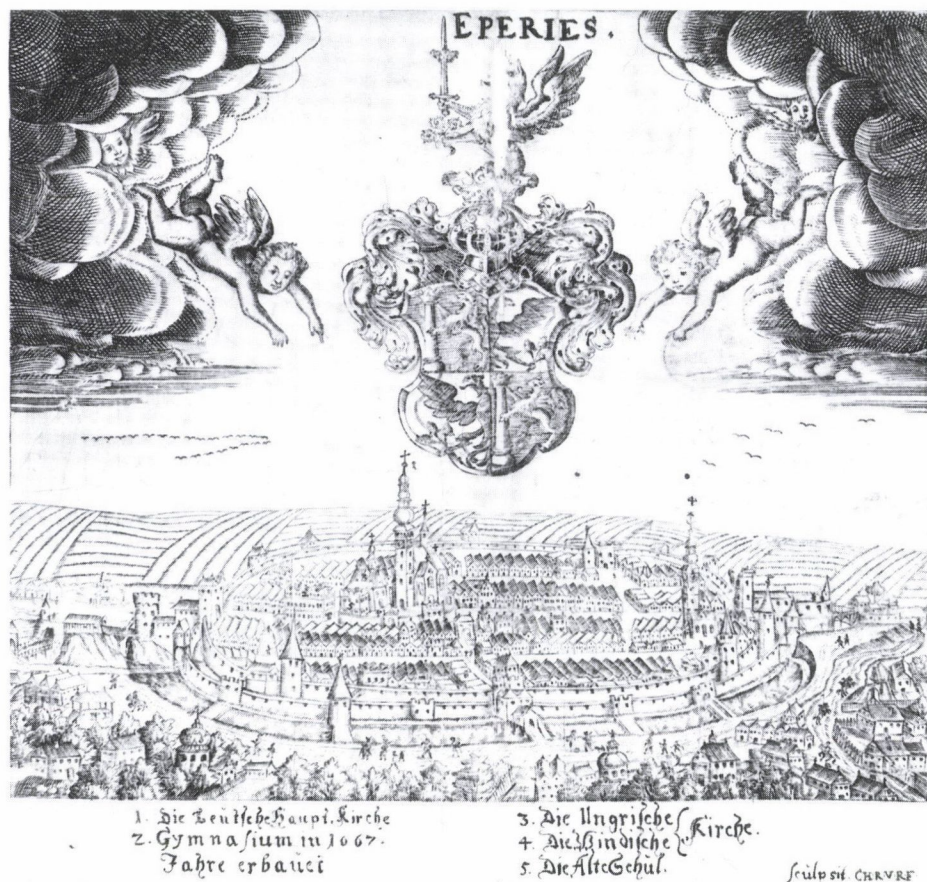
Da seine HVLse nahe ist Denen Die ihn sVrchten. 1716. s. 5.

ségén, megemlíti, hogy többször is járt Bécsben, és hogy mit látott egy bécsi színelőadáson. Könyvéből tudjuk meg, hogy részt vett Szelepcsényi érsek audienciáján, és hogy egy ízben városában vendégül látta Montecuccoli generálist. Ugyanakkor kedves és jelentéktelen dolgokat is megemlít, mint például a kertjében termő epreket. A címer leírását mindvégig teljesen át-átítja a városának elkötelezett patrícius elfogultsága, mely itt még személyes becsvágyán is felülkerekedik, mecénási gesztusával is csak Eperjes városa előtt tisztelig, saját maga már nem jelenik meg a metszeten.

Bár a *Wappen* kiadása után Weber János még majdnem 20 évig élt, megrendelésre készült műalkotásokról többé nem beszélnek a források. Ennek elsődleges oka feltehetően karrierjének megtorpanása volt: 8 év után először nem választották meg bírónak (bár a városi vezetőségnek a tagja maradt), s néhány év leforgása alatt kétszer is börtönbe került. Valószínűleg csupán kiváló diplomáciai érzékel kötött baráti kapcsolatainak (és jelentős anyagi háttérének) köszönhette, hogy mind a kétszer tisztázni tudta magát a felségsértés vádjá alól. Hite elhagyásának köszönhetően a száműzéstől és a teljes vagyonekzástól is megmenekült, de feltehetően még emellett is komoly „válságdíjat” fizetett felmentő leveléért. A többszöri meghurcoltatás megingathatta saját erejébe és képességeibe vetett hitét (és valószínűleg anyagi helyzetét is), és bár később még hét éven át töltötte be a főbírói tisztelet, újráválasztásait soha többé nem ünnepelte díszes kiadványokkal.

Míg élt, mindig el tudta hárítani a veszélyt családja és városa feje fölül, halála (1684. május) után 3 évvel azonban lecsapott a bárd: 1687-ben két legidősebb fia, Frigyes és Dániel felkerültek Caraffa listájára, és összeesküvés koholt vádjával – az eperjesi városi vezetőség több tagjával együtt – a verpadon végezték. Weber felesége még a börtönben meghalt, életben maradt gyermekei koldusként hagyták el a várost, és szétszóródtak a Felvidék különböző városaiban.

Weber János (ismert) mecénási működése nagyon rövid időszakra, az 1660-as évekre korlátozódott, de az általa hátrahagyott irodalmi és képzőművészeti alkotások és a róla szóló kortárs híradások ütköztetéséből mégis képet alkothattunk Eperjes egykori főbírájának személyiségéről. Figyelemmel kísérhettük, milyen példákat követett művészetpárolása, milyennek akarta láttatni magát a kortársak és az utókor szemében, mik voltak művészetpártolói gyakorlatának meghatározó tényezői. Írásai, illetve a megbízásából készült metszettek tudatos, a személyes reprezentáció különböző formáira nagy hangsúlyt fektető személyiség portréját rajzolták meg. Weber János igényességével kiemelkedik a korszak polgári mecénatúrájából, melynek párját egyedül a soproni főbíró, Lackner Kristóf tevékenységében találhatjuk meg, következetessége pedig a korabeli Magyarország főrangú mecénásaival állítja egy sorba. Weber Jánosnak a 17. század második felének katolikus-protestáns küzdelmeinek szövevényébe ágyazott, udvarhúzó és polgári autonómia közt egyensúlyozó életpályája talán tényleg nem

17. Johann Croner: Eperjes vedutája, 1668.

volt mentes hibáktól, de a képzőművészet és irodalom korszerű formáira való fogékonysága révén – úgy gondolom – alakja, ellentétben Rezik János soraival, méltó arra, hogy „emlékezete fennmaradjon”.

JEGYZETEK

¹ Rezik János (1650. Krušovce – 1710. Eperjes) teológia professzor, Wittenbergben tanult, 1672–83-ig Thornban (Torun), 1684-ben Kassán tanított, 1684–87-ig Eperjesen tartott előadásokat, 1687–1705-ig ismét Thornban élt, 1705-től haláláig az eperjesi evangélikus kollégium rektora volt. *Slo-*

venský biografický slovník, V. Zväzok, HI. Red. Vladimír MINAČ, Martin, 1992. 81–82., Jozef REPČAK, Ján Rezik, *Personálna bibliografia*, Prešov, 1968.

Az eperjesi kivégzésekről szóló könyvét Rezik 1705-ben írta latin nyelven, 1931-ben jelent meg Gömör János és Pogány Gusztáv

szerkesztésében bilingvis kiadványként. REZIK János, *Az 1687. évben felállított eperjesi vérpád*. in: *A szlovenszkói ág. hitv. egyház tört. emlékei*, Szerk. GÖMÖRY János és POGÁNY Gusztáv, Liptószentmiklós, 1931. 61. Rezik János hagyatékát Matthaoides Sámuel, az eperjesi kollégium tanára vette meg, akitnek lányát Matthaoides Esztert Dobai Székely Sámuel vette feleségül, a kézirat így az ő tulajdonába került, s mivel tele volt javítgatásokkal, letisztázott másolatot készített róla Fábry Gergely akkori eperjesi rektorral. A kiadók e két változatot számos más kéziratot másolattal összevetve, az eltéréseket jelölve adták ki a művet. Felhasználták a Reziknek tulajdonított eredeti és a Fábry-féle változat mellett az eperjesi kollégium Klukai P. által 1793-ban másolt példányát, a Hodža-család tulajdonában lévő 1797-es másolatot, a szinyei róm. kat. egyház tulajdonában lévő másolatot (Sándor György, 1809, melyet Kalivoda András egy másik kéziratból jegyzetekkel egészített ki, és az eperjesi Szt. Ferenc rend tulajdonában lévő példányt, melyet P(odhoránszky) J(ános) másolt 1821-ben. Vö. A kiadók előszava, in: REZIK, i. m. 3–5.

² A vád vélhetően nem volt alaptalan, Weber 1665 körül kapcsolatba került Vitnyédy István dunántúli evangélikus ügyvéddel, az ellenzék egyik legharcosabb képviselőjével, és baráti kapcsolatot ápolt Gutth Dániel eperjesi jegyzővel is, aki szintén a Wesselényi-mozgalom egyik tagja volt. Vö. PAULER Gyula, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, II. Bp. 1896, 271.

³ Pontos alapítási dátuma, vagy egyéb dokumentumok nem ismertek róla. Hasonló magániskola működött ekkoriban Besztercebányán és Késmárkon, vezetői Karl Otto Moller és Daniel Fischer voltak vö. Anton BARTUŇEK, *Život a dielo lekárnika Jána Webera*, Eperjes, 1984., 35.

A városban ekkor valósággal virágzott a gyógyszerészet, Weber főbírótsága idején hét gyógyszerész kollégája is tagja volt a városi képviselő-testületnek, pl. Martin Haas, Georg Scholtz vagy gyermekeinek nevelője, Ferdinand Khien, aki már abban a gyógyszerész iskolában tanult, amit Weber hozott létre. vö. BARTUŇEK, 1984., i. m. 29.

⁴ A harmincéves háború idején az eredetileg gimnáziumként működő eperjesi iskola

hallgatósága annyira megnövekedett – mivel a diákok ekkor nem tudtak külföldre utazni – hogy elhelyezésük már komoly gondot jelentett az iskola számára. (A gimnázium mintája a bártfai Melanchton-tanítvány, Stockel Lénárd 1539-ben alapított iskolája volt, melynek tananyagát, rendtartását az eperjesi iskola is átvette, s a 17. sz. elejétől már mint „Nagygimnáziumban” teológiát és bölcsészeti diszciplinákat is tanítottak benne.) A gimnázium a 17. század közepére valóságos „Lyceummá” fejlődött, így indokoltta vált az épület nagyarányú kibővítése, vagy akár egy új épület emelése.

1665. augusztus 11-én gyűltek össze a hat felvidéki város képviselői Kassán, hogy megalapítsák az új evangélikus iskolát, ami már a főiskolai tantárgyak oktatását is vállalta volna. A kezdeményező Bayer János volt (Bartuňek szerint Vitnyédy István). Az új iskola építése komoly politikai felelősségvállalással járt, Weber, mint Eperjes akkori főbírája komoly kockázatot vállalt, amikor úgy döntött, hogy az új iskola Eperjesen épülhet meg. (Először Késmárkon akartak építkezni, de a város nem vállalta az ezzel járó felelősséget.) Webert 1667-ben be is idézték a királyi kúria elé az építkezések miatt, ám nem tudni, végül elment-e. Az 1665. nov. 18-i kassai gyűlésen kimondták, hogy a kollégium felügyelője mindig Eperjes főbírája és a Sáros megyei alispán lesz, ez alapján nevezi magát Weber a *Wappen* című könyvének címlapján az iskola inspektorának. Az új kollégium rektora Pomarius Sámuel lett. vö. HÖRK József: *Eperjesi evang. ker. kollégium története*, Kassa, 1896. 68. BARTUŇEK, 1984. i. m. 36. GÖMÖRY János, *Eperjes és az evangélikus kollégium története*, Eperjes, 1933. 25. FABINY Tibor, *A 17. század első felének egyházi és iskolai élete a háromnyelvű Eperjesen*, in: Lelkipásztor, 1992. 23. POMARIUS Sámuel *naplója Eperjes deformációjáról*, 1673-ból, Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta FRENÝÓ Lajos, in: A tisztai ágostonos hitvallású evangélikus egyházkerület miskolci jogakadémiajának arcképcsarnoka, Miskolc, 1936.

⁵ Versei (versfordításai) első, *Amuletum* c. könyvében jelentek meg, legtöbbször a latin eredetivel együtt. Összegyűjtve megtalálhatóak (latin–magyar) a Régi Magyar Költők Tára, XVII. sz. 9. kötetében, *A két Rákóczy*

György korának költészete (1630–1660) kiad. VARGA Imre, Budapest, 1977. 239–243.

⁶ *Janus Bifrons seu Speculum Physico Politicum, das ist Natürlicher Regenten Spiegel*, 1662. Lőcse, (RMK II. 992.) továbbiakban: JB, *Lectio Principum, dass ist Regenten Lektion: Politische Anleitung, wie ein Christlicher Junger Regent beydes zu Waarer Gottes-Furcht, als auch tugendlichen Leben und Löblicher Regierung füglich anzuleiten seyn möchte*, 1665. Lőcse, (RMK II. 1057.) továbbiakban: LP és *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies*, 1668. (RMK II. 1150.) továbbiakban: W.

Az újabb kutatások elsősorban Weber két fejedelmi tükrenek, a *Lectio Principum*nak és a *Janus Bifrons*nak vizsgálatára irányultak. vö. HARGITTAY Emil, *A fejedelmi tükör műfaja a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, in: Irodalomtörténeti Közlemények, XCIX, (1995) 5–6. szám, 441–483. Weberről: 472–479. és HARGITTAY Emil, *Gloria, fama, literatura* (Historia Litteraria 10.) Budapest, 2001. Weberről: 82–90.

Weber életrajzáról és *Wappen...* c. művéről megjelent tanulmány: BUBRYÁK Orsolya, *Weber János Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies című művéről*, in: Irodalomtörténeti Közlemények, XCIX, (1995.) 3–4. 335–344.

⁷ A Weber János megrendelésére született metszetek elsősorban két fejedelmi tükre, a *Janus Bifrons* és a *Lectio Principum* lapjain maradtak fenn, az *Amuletum* egyáltalán nem. a *Wappen* pedig mindössze egy metszetet tartalmaz, Eperjes vedutáját. Weber János megrendelésére készült más művekről csak korabeli híradások maradtak fenn.

⁸ A könyv három nyelven, magyarul, németül és biblikus cseh nyelven jelent meg: *Amuletum, das ist: ein kürzer und Nothwendiger Bericht zur Zeit der Pestilenz, 1644*. Bártfa, (RMK II. 641.), *Amuletum, az az Rövid és szükséges oktatás a' Dög-halálról*, uo. 1645. (RMK I., 767.); *Amuletum, to jest krátká zpráva a potřebná o moru*, Lőcse, 1645. (RMK II., 674.) Weber különböző ajánlásokkal látta el őket, a magyart Sáros vármegyének, a német nyelvűt a városi tanácsnak, a biblikus cseh nyelvűt pedig anyósának (felesége mostohaanyjának), Johanna Seltensschlagnak ajánlotta.

⁹ Rezik János kézirata – legalábbis ő ezt állítja bevezetőjében – egy katolikus császári tisztt elbeszélése alapján készült, ennek megfelelően számos olyan, az evangélikusokat szidalmazó megjegyzést tartalmaz, ami az evangélikus Rezik tollából nehezen származhatott. Kövényi F. Lajos 1933-as cikkében hívta fel rá a figyelmet, hogy Rezik később átdolgozta az így keletkezett ún. *Officialis* szövegváltozatot, pontosította néhány adatát, illetve elhagyta belőle az evangélikusokat sértő részeket. Az új, „végleges” változatot azonban nem saját nevében, hanem – óvatosságból – Grabbach álnéven írta alá. Saját korában azonban sem ez, sem az *Officialis* változat nem jelenhetett meg, így mindkét változat kéziratos másolatok útján terjedt, míg az utóbbi a 20. században mint értékes kordokumentum végre kiadásra került. Kövényi állítása szerint a Rezik-féle „végleges” mű egy másolati példánya 1933-ban még a Magyar Nemzeti Múzeumban volt „*Theatri Eperiesiensis in Hungaria Anno MDCLXXXVII. die V. Martii mane positi Adumbratio per Joannem Marcum a Grabbach J. R. Korossiensem facta*” címen, s említett tanulmányában több konkrét eltérésre is felhívta a figyelmet, mely alapján a kézirat, ha újra felbukkana, azonosítható lenne. (a J. R. monogram utal a szerzőre, a Grabbach név – Kövényi szerint – a Thorn városa mellett folyó patlak német nevéből (Grabbenbach) származik. Vö. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Weber János élete történetének forrásai*, Új Világ, 1933. december 3. XV. évf. 49. szám, 4–5.

A Nemzeti Múzeum kéziratai a háború után az Országos Széchényi Könyvtárba kerültek, így a „végleges” változat elméletileg ott lenne fellelhető. A könyvtár kézirattára jelenleg 8 különböző másolt példányát őrzi a Rezik-műnek: Fol. Lat. 286., Fol. Lat. 436. Fol. Lat. 437. Fol. Lat. 1188. Fol. Lat. 2083. Fol. Lat. 4335. Fol. Lat. 4415. és Quart. Lat. 2742. Ezek mindegyike azonban azonos szövegváltozatra (*Officialis*) vezethető vissza, mint ahogy a mű német fordítása alapjául is ez a változat szolgált. *Die Schlachtbank von Eperies*, in: Magazin für Geschichte, Statistik, Staatsrecht der Österreichischen Monarchie. Hrg. von einer Gesellschaft österreichischer Gelehr-

ten, Göttingen bei Vandenboeck und Ruprecht, 1808. II. Bd, 138–141. Az általam ismert kéziratok vagy nyomtatott szövegek egyike sem tartalmazza tehát a Kővényi által említett eltéréseket, a feltételezett „végleges” Rezik-példánynak mindaddig nem sikerült nyomára bukkannom.

Az ismert szövegváltozat felvet azonban egy másik problémát is. Rezik a *Theatrum Eperiesiensis*ben többször is hivatkozik semlegességére, arra, hogy ő maga nem volt jelen a kivégzésekkor, és nem ismerte személyesen az áldozatokat, (így a Weber család tagjait sem) tehát minden, amit leír, hallomásból származik. Mindennek azonban saját életrajza mond ellent: Rezik 1684–87 között Eperjesen tanított, tehát épp Weber János halálának évétől a kivégzések időpontjáig élt a városban, s igencsak elképzelhetetlen, hogy ne ismerte volna a városi vezetőség tagjait. Márpedig Weber mindkét később kivégzett fia, Frigyes és Dániel is tagja volt már ekkor a városi előljárásának.

- ¹⁰ Hogy az egykori főbíró felbukkanása a kéziratban mennyire indokolatlannak tűnhetett, jól mutatja, hogy Rezik ezzel több mint három évszázadra elhúzódo tévedést alapozott meg Weber életrajzában, akinek nevét innentől kezdve tévesen még sokáig az 1687-ben kivégzett áldozatok közt említették. A tévedés forrása a magyar irodalomtörténetben CZVITTINGER Dávid, *Specimen Hungariae litterariae...*, című kötete, Frankfurt, Lipcse, 1711. 398. kötete, tőle vette át később Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich*, Wien, 1886. 189. majd PUKÁNSZKY Béla.: *A magyarországi német irodalom története*, Budapest, 1926. 321. Czvittinger tévedésére már Weszprémi István is felhívta a figyelmet, még hozzá épp Rezik kéziratára hivatkozva: „Abban, hogy őt 1686-ban felségsértésért lefejezték volna, igen téved [A tudós Magyarország történeté]ben Czvittinger, mert az [Eperjesi színpad] szerzője, aki pedig azonkori író volt (Rezik János), a III. tragédia 6. és 7. szakaszában azt írja, hogy ennek a Jánosnak a fiait, Weber Frigyes és Dánielt vonták felségsértés vádjá alá, marszalták el benne gróf Caraffa Antal elnöklete alatt, s miután mindegyiknek még élve levágták a kezét, majd a fejét, 1687. május

9-én négy darabba vágták őket, s így akasztották föl a bitófára. Azonban ugyanez a történetíró mondja ugyanabban a kéziratban, hogy apjuk, János már néhány évvel előbb halt el, de nem erőszakos, hanem természetes módon [...]” WESZPRÉMI István, *Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, Lipsia, Wien, 1774–1787. Magyar fordítása: WESZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*, ford. KÖVÁRI Aladár, első száz, Bp. 1960. 395–96. 98. cikkely.

- ¹¹ Weber Frigyes meglehetősen dicstelen szerepet játszott az eperjesi mészárlások történetében. Caraffának az embertelen kínzások és kegyetlen kivégzések ellenére sem sikerült „hitelt érdemlő” tanút szereznie koholt vádjaihoz, Weber Frigyes azonban annyira megfélemlítette, hogy nemcsak hajlandó volt beismerni az ellene felhozott vádakot, hanem mások ellen is tanúskodott. Jó néhány eperjesi polgár épp az ő hamis tanúvallomása alapján került vécpadra, köztük saját testvére, Dániel is. Weber Frigyes tanúvallomása Caraffa levelezésén belül megjelent: *Történelmi Tár*, 1895. 615–18. Az eperjesi kivégzésekhez vö. többek közt: BIDNER Ákos, *Az eperjesi vértörvényszék, 1687*. A Luther Társaság kiadványai, Bp. 1941. legújabbban: KÓNYA Péter, *Az eperjesi vértörvényszék, 1687*. in: *Lelkipásztor*, 67. 1992. 7–8. 247–251. és UŐ, *Eperjes az utolsó Habsburg-ellene felkelések korában*, in: *Habsburgok és Magyarország a 16–17. században*, Szerk. ifj. BARTA János, Debrecen, 1997. 23–32.

- ¹² 1672-ben Eperjes kaput nyitott Thököly „bűdosóinak”, akikkel szemben Bécs segítsége nélkül védtelen volt. A város tettét később az udvar „lázadásnak” ítélte, s megtorlásul elűzték az evangélikus lelkészeket, elvetették templomaikat, a kollégiumot pedig gróf Volkra császári tábornok a jezsuiták felügyelete alá helyezte. A protestáns vezetők meghurcoltatásáról Pomarius Sámuel, az eperjesi kollégium akkori vezetőjének naplója tájékoztat. POMARIUS, 1673. Weber 1673. március 14. és április 19. között áttért a katolikus hitre. I. Lipót azonnal fel is mentette a hűtlenség vádjá alól, felmentő levele Ampringen Gáspár helytartóhoz 1673. április 19-én kelt, LASZTÓKAY László, *Eperjes szab. kir. város levéltárában található ne-*

- vezetesebb okiratok ismertetése, Eperjes, 1881. 30.
- ¹³ Kövényi F. Lajos, aki a Rezik-kézirat „hiteles” példányát is használta, említi, hogy a Weber Jánost a mindig változó szél mitológiai alakjához, Vertumnushoz hasonlító, becsmérő szavak, és a vád, miszerint vallását kizárólag „haszonlesésből cserélgette” ebben a változatban már nem szerepeltek, Rezik tehát később kihúzta a kéziratból. vö. KÖVÉNYI, 1933. i. m. 4.
- ¹⁴ Kövényi F. Lajos szerint Weber iskoláit az eperjesi kollégiumban végezte. BARTUÑEK ezzel szemben úgy véli, hogy Weber Bécsben járt főiskolára, de nem indokolja állásfoglalását. Nem tudni azt sem, hogy hol és mikor képezte ki magát orvosnak. *Amuletum* c. könyvében említi, hogy 1631-ben „Alsó-Magyarországon” járt, ahol egy nagy pestisjárvány tanúja, sőt elszenderője volt. Gyógyulása kapcsán szerzett orvosi ismereteit később belefoglalta pestisről írt könyvébe, ahol azonban az alapvető higiénias, adott esetben valóban hasznos, pestis ellen védő orvosi tanácsok keverednek a középkori hagyományú vallásos szemlélettel, mely szerint a pestis ellen való leghatékonyabb védekezési mód az Istenhez való buzgó imádság. Vö. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Weber János mint orvos és patikus*, Új Világ, 1935. december 15. XVII. évf. 51. sz. 2. és BARTUÑEK, 1984. i. m. 15.
- ¹⁵ Iványi Béla foglalkozott az Eperjesen fennmaradt hagyatéki leírások könyvvállományával, és valóban több átlagos polgári háztartásban is fellelhető volt az *Amuletum*. Vö. IVÁNYI Béla, *A magyar könyvkultúra múltjából*. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése, sajtó alá rendezte HERNER János, MONOK István, Szeged, 1983. (Adattár a XVI–XVII. sz. szellemi mozgalmához, 11.) Szerepel a könyv gróf Csáky István hagyatéki leírásában is. vö. *Magyarországi magánkönyvtárak I.* (1533–1657.) Szerk. KESERŰ Bálint, Szeged, 1986. és *Magyarországi magánkönyvtárak II.* (1588–1721) *uo.*, 1992. (Adattár a XVI–XVII. sz. szellemi mozgalmához, 13/1–2.) Az *Amuletum* népszerűségét mutatja, hogy majdnem száz év elteltével újra kiadták: Bod Péter Bethlen Kata könyvtárról készült jegyzékében az *Amuletum* 1739-es kiadási évszámmal szerepelt. vö. FRIEDRICH Ildikó, *A 18. századi magyar nyelvű orvosi könyvek az „ügyefogyott szegények” szolgálatában*, Magyar Könyvszemle, 1978. 166. Az *Amuletum* néhány részletét kiadta WACZULIK Margit, *A táguló világ magyarországi hirmondói XV–XVII. század*. Bp. 1984. 330–332.
- ¹⁶ 1645-ben választották be először a városi előljáróság tagjai közé, és három évvel később már öt küldték követségbe az öt felvidéki szabad királyi város képviselőit, hogy Bécsben részt vegyen Szelepcshényi érsek audienciáján. A kihallgatáson az egy évvel korábban kiadott, a városi polgárság és a városokban élő nemesség elkeseredett küzdelmét lezáró törvényrendelet egyik cikkelyét vitatta meg az érsekkel. vö. W. 1668., 41.
- A szóban forgó (1647/87.) törvénycikk szövege a következő:
- „Hogy a hűtlenség vétkébe esetteknek a szabad városok földén és területén fekvő örökségei nem a városi, hanem a királyi fiscusra háramlanak.*
- Ha olyanok, a kiknek a szabad királyi városok és mezővárosok földjein és területein örökségük van a kezükön és birtokukban, akármilyen esetben felségsértés bűnébe vagy hűtlenség vétkébe esnek: akkor azok örökségei nem a városi, hanem, mint más hűtleneknek a fekvő jószágai, legott a királyi fiscusra szállanak és királyi adományozás alá kerülnek. (Megerősíti az 1649: XVI. t. cz. V.ö. az 1715. LXII. t. cz.)*
- 1. §. Az adományosok azonban, mind a mellett ezeket a városokban, mezővárosokban és azok területein fekvő örökségeket, polgári jog szerint birtokolják.” Corpus Juris Hungarici, 1608–1657. évi törvények, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1900. 481.*
- A törvénycikk a szabad királyi városok és a nemesség ellentétes érdekeinek összecsapását kívánta lezárni. A nemesi jogok és a városi privilégiumok közti konfliktus a 16. sz.-tól, a városban lakó nemesség létszámának növekedésével folyamatosan erősödött. A városi nemesség gyarapodása nemcsak annak volt köszönhető, hogy a török fenyegetettséggel szemben nagyobb biztonságot remélő nemesség a városokba költöztek, hanem a városokban lakó polgárok közül is egyre többen nyertek nemességet. Ahogy nőtt a városi nemesség létszáma, a városok és a nemesség közti politikai erőgyen-

súly eltolódott a nemesség irányába, és ez megmutatkozik az országgyűléseken hozott állásfoglalások ill. az azok nyomán született törvényrendeletek nemesi előjogokat a városi privilégiumok elé helyező tendenciáján is. Az 1646–47. évi országgyűlés is ebbe a folyamatba illeszkedik. Bár az országgyűlés elsődlegesen a 30 éves háborút lezáró linzi béke becikkelyezésével, és a protestáns vallásszabadság törvényileg szabályozott biztosításával foglalkozott, mindkét fél panaszai felbukkantak az országgyűlési tárgyalásokon. A szabad királyi városok leginkább a polgárokat harmincad fizetésére kötelező vármegyei rendelet ellen emelték fel szavukat, ill. rávilágítottak, hogy a városi nemességnek jelenleg a vármegyével és a várossal szemben is adófizetési kötelezettsége van, ami szerintük is tarthatatlan állapot. A probléma orvoslását abban látták, ha ezentúl a városi nemesség csak a városoknak fizet adót. Harmadik vitapontként merült fel az a kérdés, amiért később Weber János eperjesi követ is magánkihallgatásra ment Szelephényi érsekhez: kire szálljon az örökös nélkül elhunyt nemesek vagy a hűtlenség miatt elkobzott javak tulajdonjoga. A városok természetesen szerették volna elérni, hogy ebben az esetben ők rendelkezzenek a földekkel, de ezen kísérletük 1647-ben, éppúgy mint a két évvel későbbi újratárgyalás során sikertelen maradt.

Vö. BESSENYEI József, *A szabad királyi városok jogainak csorbítása*, Történelmi Szemle, 1991., 253–263.

- ¹⁷ 1644-től került összeköttetésbe a nádorral, aki ekkoriban Eperjesen tartotta székhelyét. Wesselényi Weberhez írott leveleiből kiderül, hogy kapcsolatuk sokkal bensőségesebb volt egyszerű orvos-beteg kapcsolatnál, Wesselényi nem csak akkor kereste meg, ha gyögyszerre volt szüksége, az eperjesi főbíró segített akkor is, ha hangszerre vagy ágyúra volt szüksége. Wesselényi feleségével, Széchy Máriával való levelezése a nádor halála után is nyomon követhető egészen 1670-ig. Széchy Mária Weber Felicitan (1663), Pál (1664) és Anna (1665) keresztanyja volt. vö. ACSÁDY Ignác, *Széchy Mária*, 1610–1679, Bp. 1885, 164.

Lasztókay László közlése szerint az eperjesi levéltár Széchy Mária négy, Wesselényi

Ferenc három Weber Jánoshoz írt levelét őrzi, melyek 1653 és 1669 között íródtak. vö. LASZTÓKAY, 1881. i. m. 53. Az itt említett levelek közül négyet később közölt is: LASZTÓKAY László, *Eperjes városa levéltárából*, Történelmi Tár, 1880. 605–607.

- ¹⁸ Westonia életrajzáról és műveiről lásd: LÁTKÓCZY Mihály, *A humanizmus egy elfeledett nőalakja, Johanna Elisabetha Westonia*, in: *Az eperjesi királyi katolikus főgimnázium 1890–91. évi értesítője*, közléstesi Schlott Gyula ig., Eperjes, 1891. Weber maga is elismeréssel szól róla *Lectio Principum* c. művében. LP, 3–4.

- ¹⁹ Westonia lánya, Elisabeth Löw 1608-ban született Prágában, Johann Friedrich Breithaupt tanácsos özvegye volt, első házasságából származó gyerekei meghaltak. Weber a város képviselőjében a 1640-es évektől többször megfordult Bécsben, ott ismerhette meg Elisabethet. BARTUNEK az esküvő dátumát egy évvel későbbre, 1644. júl. 28-ra teszi, az Elisabeth temetésén mondott gyászbeszédben és a házasságkötés alkalmából megjelent ünnepi kiadványban viszont 1643 júliusa szerepel. vö. BARTUNEK, 1984. i. m. 15., Samuel DÜRNER, *Christlicher Leich-Sermon, über den Tröstlichen Spruch Pauli Rom. c. 8. v., zum Ehren-Gedächtniß der Frauen Johanna Elisabeth gebornen Löwin des herrn Johannis Weberi (...)* Alß dieselbe den 19 Tag Martij, anno 1647, im Herrn eingeschlaffen und den 21 Martij mit christlichen Ceremonien in ihr Ruhe-Bettelein ist versetzt worden..., Lőcse, 1647. RMK II. 674. Martinus Crusius, *Vois secundis secundo numine conceptis...* 1643. RMK II. 621.

Elisabeth Löw nem egészen négy éves házasság után meghalt, temetési beszédében Samuel Dürner említi, hogy ekkor már Webertől született kislfia sem volt életben. Ez a körülmény cáfolja azt a feltételezést, amely Kossuth Lajos ősei közt a Weber-rokonságon át E. J. Westoniát tartja számon. Westonia lányának és Weber Jánosnak közös utódja nem érte meg a felnőtt kort. Weber Dániel, aki Kossuth édesanyjának, Weber Karolinának felmenője volt, Weber második házasságából származott. vö. Tardy L.: *Kossuth vértanú őseiről* in: *Régi feljegyzések Magyarországról* Bp., 1982. 65. és POMARIUS, i. m. 43.

Elisabeth halála után Weber újra megnősült, és ismét katolikus nőt választott. Felesége, Felicitas Stürbitz származása ismeretlen, és az esküvő dátuma sem ismert. Webernek volt egy fogadott gyermeke is, akit Regina Stürbitznek hívtak, Bartuňek említi, hogy a lány az egykori körmői orgonamester, Stürbitz János árvája volt. vö. BARTUŇEK, 1984. i. m. 18. Lehetséges, hogy ez a név felesége nevének egy alakváltozata, talán egy rokonáról lehet szó. Ugyanakkor Magyary-Kossa Gyula említést tesz egy Stierbitz János György nevű férfiről is, aki Weber segítje volt, s akit ő mint gyógyszerész levélben a löcseieknek ajánlott. MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek* II. Bp. 1929. 82. Stierbitz János György – már löcsei polgárként – egyike volt azoknak, akik üdvözlő verset írtak Weber *Janus Bifrons* c. könyvébe.

- ²⁰ A negyvenes évek végén Eperjes központjában a volt főbírájától, Gorszkij Györgytől vett házat (jelenleg a SRR „Slovenský republiký rad” ulica 75. helyén 19. századi épület áll), melyhez hamarosan saját kertet, mezőt, szőlőt is szerzett. Néhány év múlva megszerezte a felső-magyarországi örökös gyógyszerészi és orvosi tisztiséget, majd 1662-től I. Lipót a Felvidék legfőbb királyi gyógyszerészévé avatta. vö. BARTUŇEK, 1984. i. m. 19.
- ²¹ Weber György (1662), Felicitas (1663) és Pál (1664), de ez a kapcsolat – a kor szokásaihoz híven – inkább jelképes gesztusnak tekinthető: ők maguk a keresztlőkön nem voltak jelen, a keresztelési anyakönyvi kivonatok szerint „helyettes” kértek fel, aki képviselte őket a ceremónián. Nebest Dániel postamester és Holló Zsigmond kamarai tanácsos képviselték Szelepcshényi Györgyöt és Rottal Jánost Weber Felicitas 1663-as és Weber Pál 1664-es keresztlőjén. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Nemes Nemzetes Nebest Dániel postamester uram ő kegyelme végrendelete és kis írása 1669- és 1670-ből*, Új Világ, 1934. XVI. évf. 18. sz. 2. és Uő. *Adalékok városunk történetéhez. Krompachi id. Holló Zsigmond*, Új Világ, 1935. XVII. évf. 45. sz. 2.
- ²² Úgy tűnik, politikai karrierjének emelkedésével egyidőben kezdett hozzá műveltségének megalapozásához is, legalábbis Rezik ezt állította róla. Kövényi a „végleges” Re-

zik-mű, és a megjelent „officialis” változat összevetésekor kiemelte, hogy Rezik leírása szerint Weber korábban „nem volt jártas a tudományokban”, csak miután beválasztották a városi előljáráóság tagjai közé, kezdett neki tanulmányozásuknak. Ez az adat a *Theatrum Eperiesiensis* megjelent változatában nem szerepelt. vö. KÖVÉNYI, 1933. i. m. 4.

Sajnos, az egykor Weber tulajdonát képező könyvek hagyatéki leírása nem maradt fenn, így csak hivatkozásai alapján következtethetünk olvasmányaira. Figyelemreméltó azonban, hogy 1687-ben kivégzett fiának elkobzott ingóságainak leltárában egyetlen egy könyv sem volt. Vö. Valentinus BÜJDOSÓ (= THALY Kálmán), *A Carafa által kivégeztetett Keczer Gábor és Véber Dániel elkobzott ingóságainak leltára*, Századok, (8) 1874, 137–140.

- ²³ A magyarországi királytűkrök áttekintéséhez Hargittay Emil e tárgyban publikált tanulmányait használtam. HARGITTAY, 1995. és HARGITTAY, 2001.
- ²⁴ Zrínyi Miklós *Mátyás király életéről való elmékedések* c. fejedelmi tükréről eltekintve, amely azonban épp a vallás kérdésében mutatkozik ellentétesnek a hivatalos katolikus állásponttal szemben, vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 80–81.
- ²⁵ Így például a Johann Adam Weber munkáját fordító ifj. Teleki Mihály „torzítás nélkül idézi Bellarminót vagy a tridenti zsinat határozatait, s elismeréssel szól III. Ferdinánd császárról, akivel még I. Rákóczi György hadakozott a harmincéves háborúban” HARGITTAY, 2001, i. m. 95.
- ²⁶ SZEPSI KOROTZ György, *Bazilikon dőron: Az angliai, scotiai (...) első Jacob kiralynac, az igaz hitnec oltalmazojanak etc. fia tanitasaért irtt királyi ajandeka*, Oppenheim, 1612. RMNy, II. 1038. A műről lásd: HARGITTAY, 2001. i. m. 39–49.
- ²⁷ Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Weber János Johanna Elisabetha Westonia angol költőné veje volt, s nagy műveltségű asszony teljes könyvtárát használhatta és örökölhette, angol történelemből vett például esetleg innen is származhatnak. vö. LATRÓCZY Mihály, 1891. i. m. 46.
- ²⁸ Diego de SAAVEDRA FAJARDO, *Idea de un principe politico christiano, representada en*

- cién empresas*, Amstelodami, 1659. További kiadásai: München, 1640. Milánó, 1642. Brüsszel, 1649. Amszterdam, 1659. németül: Amszterdam, 1655.
- ²⁹ SZEPSI KOROTZ, 1612. i. m. 129, 136 és PATAKI FÜSÜS János, *Királyoknak tüköre*, 49. vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 24.
- ³⁰ 328×205 mm, rézmetszet, alsó lemezszél nem látható, levágták a könyv kötésekor.
- ³¹ Életrajzírója, Anton Bartuñek szerint egy Pozsony-környéki kis faluban, Terlingben (Vinosady, korábban Thierling, vagy Trlinok) született, de a község anyakönyve nem maradt fenn. vö. BARTUÑEK, 1984. i. m. 14–15. Kövényi szerint viszont Weber Eperjesen született, de dokumentumokkal igazolni ő sem tudta feltevését (*Az eperjesi anyakönyvek csak 1616-tól vannak meg*) vö. KÖVÉNYI, 1935. i. m. 2.
- ³² Izrael Hiebner szászországi matematikus, orvos, csillagász, rézme'ész, elsősorban Erdélyben és a Felvidéken, Eperjesen működött. 1668-ban halt meg Nagyszébenben. Írásai megjelentek: *Hamburgischer Kalender*, Lüneburg, 1647. *Practica reformata*, Frankfurt a.M. 1648. *Mysterium metallorum, herbarum et lapidum, d.i. vollkommene Ruh und Heilung aller Leibes und Gemüthskrankheiten ohne Erinnerung der Arznei*, Erfurt–Jena, 1651. új kiadása: Erfurt–Jena, 1732. *Mysterii... continuatio*, Leipzig, 1653., *Calendarium naturale perpetuum, calendarium philosophicum, Apologia wider Abdiam Trew, Werwe etc.*, Leipzig, 1653. *Ephemerides*, Hermannstadt, 1653. *Kalendarisches Prognostikon auf die große Sonnenfinsternis des Jahres 1654, Oesterreichisches Blätter für Literatur und Kunst*, Wien, (4) 1856. 285. Constant von WURZBACH, i. m. IX. 1862. 400. PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története a 16. századtól 1850-ig*, Budapest, 1951. 140–141.
- ³³ Czabán Izsák Weber fogadott lányát, Regina Stürbitzet vette feleségül. (1663. november 13-án) A lakodalomra megjelentetett kiadvány: *Viro clarissimo, Pereximo atque Doctissimo D(omi)n(o) Isaaco Zabano, Lycei Eperiensis Con-Rectori 'audatissimo, Acerbam Viduitatis Sortem, felici Matrimonio, cum Nobilissime & Virtutibus exornatissima Virgine Regina (...) Domini Johannis Weberi (...) lectissima Filia, commutanti Ipso Nuptiarum die 13. Novembris (...)*, Lőcse, 1663. RMK II. 1016.
- ³⁴ GALAVICS Géza, *Személyiség és reneszánsz portré, Ismeretlen magyarországi humanista-portré: Mossóczy Zakariás arcképe*, in: *Collectanea Tiburtiana : Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, Szeged, JATE 1990, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10. 403.
- ³⁵ A kötet kétféle ajánlással maradt fenn: Szepelchényi Györgynek ill. Johann Rottal grófnak ajánlva. („Patron”-nak és „Gewatter”-nek nevezi őket ajánlásában) JB, 3.
- ³⁶ Alsó képsáv fölött középen jelezve: „Israel Hiebner in Eperies fecit” (vegyes technika: rézmetszet, rézkarc, 305×180 mm) Megjegyzés: a hajónál, a „perito neuclero” feliratonál kivehető egy másik felirat: „Hiebner fecit!l. H. 24.”
- ³⁷ Joannes SAMBUCUS, *Emblemata, et aliquot nummi antiqui operis ... Antwerpiae*, 1564. Zsámboky helyéről a magyarországi emblematika történetében: KNAPP Éva, *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Doktori Disszertáció, Budapest, 1998. 51–52.
- ³⁸ Származásuk és politikai helyzetük is hasonló, mindketten polgári környezetből kiindulva futottak be politikai karriert, mindketten főbíróként álltak egy város élén. További lényeges hasonlóságokat találhatunk képzőművészeti megjelenési formákhoz való viszonyukban. Lackner, akárcsak Weber János tudatosan törekedett a képi kifejezőmódok következetes használatára: kiadványaihoz maga készített metszeteket, elkészítette saját portréját, megtervezte a soproni városháza falainak díszítését. Mindketten ugyanahhoz a műfajhoz nyúltak irodalmi munkásságukban is: Lackner Kristóf emblémái egy részét szintén fejedelmi tükrökben helyezte el, így az 1615-ben megjelent *Corona Hungariae*-ben, illetve az 1617-ben megjelent *Maiestatis Hungariae*-ben. (Ez utóbbi műben címermagyarázatok is találhatóak, ami később Weber János *Wappen* című könyvének egész szerkezetét uraló kifejezőeszközzé vált.) vö. KOVÁCS József László, *Emblematika, hieroglifika, manierizmus, fejezetek Lackner Kristóf művészi világából I–II*. Soproni Szemle, (25) 1971, 1.sz. 3–17. és 2. sz. 97–108., Uő, *Lackner Kristóf és kora, 1571–1631*, Sopron, 1972. RÓZSA György, *Lackner Kristóf, a rézmetsző I–II*. Soproni Szemle, (26)

1972. 194–207. 312–322. ANGYAL Endre, Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei, Soproni Szemle (8), 1944. 1. sz. 1–18.

Weber közvetve ismerhette Lackner munkásságát, akár Vitnyédi István soproni követ révén is. Mivel Weber hagyatéki leírása nem maradt fenn, könyvállományára is csak következtethetünk. Kiindulópontot jelenthet Fejérvári Károly eperjesi könyvgyűjteménye, aki könyvtára s: ámára felvásárolta a környéken fellelhető könyv-hagyatékokat. Fejérvári katalógusában szerepeltek Lackner könyvei, sőt más, Weber előzményeként említhető művek is. (Camerarius emblémás-könyve, Szepsi Korotz György királytűkörfordítása, a *Bazilikon dóron*, és Lamormaini *Virtutes...* is), így valószínűsíthető, hogy ezek a művek megtalálhatóak voltak a korabeli Eperjesen. FEJÉRVÁRI Károly, *Gyűjteményes katalógus*, OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 3897.

³⁹ vö. KNAPP Éva, *Emblematikus eszközök a 17–18. századi magyarországi prédikációirodalomban*, Irodalomtörténeti Közlemények, CIV. (2000.) 1–2. 4. A humanista és a jezsuita emblematika viszonyához vö. UÓ, 1998. i. m. 21.

⁴⁰ CSÁKY István, *Politica philosophiai Okoskodás-szerint való rendes életnek példája*, (1664–1674), a szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: HARGITTAY Emil, Bp. 1992.

⁴¹ SZEPSI KOROTZ, 1612. i. m. 120.

⁴² A motívum eredetéről, előfordulásairól részletesebben: HARGITTAY, 2001, i. m. 23.

⁴³ A Janus / Prudentia fogalomhasználathoz vö. Ervin PANOFSKY, *Hercules am Scheidewege, und andere antike Bildstoffe in der neueren Kunst*, (Studien der Bibliothek Warburg) Leipzig, Berlin, 1930.

⁴⁴ Andreas ALCIATUS, *Emblemata D. A. Alciati, denuo ab ipso Autore recognita, ac quae desi-derabantur, imaginibus locupletata*. Lugduni, 1550. 24. Nr. 33. Gabriel ROLLENHAGEN, *Selectorum Emblematum, centuria secunda*, Arnheim, 1613. Nr. 4. vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1818–1820.

⁴⁵ LACKNER Kristóf, *Corona Hungariae, Emblematica descriptio...* Launingen, 1615. 154. (RMK III. 1156.)

⁴⁶ Cesare RIPA, *Iconologia, azaz különféle képek leírása, amelyeket az antikvitásból fel-*

talált vagy tulajdon leleményével megalkotott és magyarázatokkal ellátott a perugiai Cesare Ripa, Szent Mór és Lázár lovagja, Róma, 1603. magyarul: SAJÓ Tamás, Budapest, 1997. 238. 63.

⁴⁷ Vö. MYSKOVSZKY Viktor, *Az eperjesi középkori műemlékek rövid ösmertetése*, Archeológiai Értesítő, VIII. (1874), 98. A lépcsőház üvegfestményei 1619-ben készültek.

⁴⁸ G. LAMORMAINI, *Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris virtutes*, 1638 művéről megjelent: HARGITTAY, 2001, 71–76.

⁴⁹ HARGITTAY, 2001, i. m. 133.

⁵⁰ BORNEMISZA Péter: *Az fejedelemségről*, (predikáció 23. úrnapra Szentháromság nap után), in: *Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei*, kiad. NEMESKÜRTY István, Bp. 1980. 1210.

⁵¹ SAAVEDRA, 1659., i. m. Nr. 55., vö. Arthur HENKEL – Albrecht SCHÖNE, *Emblemata, Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1967., 1267.

⁵² Az embléma további előfordulásairól a predikációirodalomban: KNAPP, 2000, i. m. 12–13.

⁵³ A kozmosz / égitest megjelenése az emblémában feltehetően a metsző, Izrael Hiebner természettudományos érdeklődésének köszönhető. Hiebner csillagász volt, az 1654. évi napfogyatkozásból 1666-ra a világ végét vélte kiolvasni. vö. PATAKY, 1951. i. m. 140.

⁵⁴ Gabriel ROLLENHAGEN, *Naueus Emblematum Selectissimorum, quae Itali Vulgo Impresas*, Arnheim, 1611. Nr. 68. vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1739.

⁵⁵ BORNEMISZA Péter: i. m. 1204–05.

⁵⁶ LASKAI János *Válogatott művei: Magyar Justus Lipsius*, szerk. bev. TARNÓC Márton, Bp. 1970. 188. II/2. Laskai Lipsius fordításáról: HARGITTAY, 2001. i. m. 113.

⁵⁷ „Gleich wie die Aertzte Engel und Götter genennet werden (...) werden diese Nahmen den Regenten in Heiliger Schrift zugeeignet, *Esaiiae*, 3,7.” JB, 101.

⁵⁸ HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1967. 1461.

⁵⁹ 320×390 mm rézmetszet, az egyes képek 103×157 mm méretűek.

⁶⁰ Peter ISSELBURG, *Emblemata Politica*, 1617. 1640. Nürnberg, vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1454.

⁶¹ vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1090–92. Georgette de Montenay a navarrai király-

- nő unokatestvére volt, buzgó protestáns, emblémái jó része Kálvin tanításainak alap-téziseit dolgozták fel. A földműves inscrip-tiója „Non aptus est regno dei” Lukács 9, 62 hivatkozása. Az emblémáskönyv protes-táns szellemisége miatt nagyon nagy nép-szerúségnek örvendett, számos kiadása je-lent meg első, 1571-es kiadását követően. vö. *Prag um 1600, Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.* Ausst. Kat. Villa Hügel Essen, 1988. 433. Kat. Nr. 332.
- ⁶² 330×180 mm rézmetszet, látható a lemez-szél.
- ⁶³ Johannes Georgius SCHLEDER, *Irenico po-lemographica Sive Theatri Europaei (...)* *Sieben Jährige Friedens und Kriegs Beschrei-bung vom Jahr 1651 biß 1658.* Francfurt a. M. 1663. A koronázási metszet megjelent: Štefan HOLČIK, *Pozsonyi koronázási ünnep-ségek 1563–1830*, Bratislava–Bp. 1986. 31.
- ⁶⁴ DIVALD Kornél, *Eperjes templomai, Adatok Rombauer János festőről*, Budapest, 1904. 39–40.
- ⁶⁵ FERENCZI Ilona, *A reformáció és az ellen-reformáció korszakának zenéje*, in: *Sym-phonía Hungarorum, Magyarország zene-kultúrájának 1000 éve*, Kiállítási Katalógus, BTM, 2001. Kat.sz. 6. 20., 72. o.
- ⁶⁶ 140×185 mm, rézkarc, lemezszél jól lát-ható.
- ⁶⁷ megjelent: RÓZSA György, *Városok, várak, kastélyok, Régi magyarországi látványok*, 1995. 34. felirata: *Eperjes in Ungarn*, jelezve a felső dúc bal alsó sarkában: Hieb[ner] fec[it] W[e-ber], az alsó dúc más, mint Weber művé-ben, az Eperjest dicsőítő vers helyett Bayer János neve és könyvének címe olvasható rajta: *Atrium Naturae Autore Johanne Bayero* 1662. (Ez is jelzett, a címtől jobbra: Hieb-[ner] fec[it].)
- ⁶⁸ Jelzetlen, Pataky Dénes Hiebnernek tulaj-donítja, rézkarc, jól látható a lemezszél, 260×185 mm. négyzet alapú, alsó vonala íves. vö. PATAKY, 1951. i. m. 141.
- ⁶⁹ Homonnai István ekkor ugyan még csak 8 éves volt, Szepesi Korotz dedikációja a szer-ző politikai állásfoglalásáról tanúskodik. A gyermek édesapja, Homonnai Drugeth Bá-lint Bocskai-hú protestáns főúr, a fejedele-m magyarországi hadainak fővezére volt, akit Bocskai végrendeletében utódjaként nevezett meg. A törökök el is ismerték er-délyi fejedele mként, de az erdélyi rendek végül Homonnai apósát, Rákóczi Györgyöt választották fejedelemmé. Két évre rá Ho-monnai rejtélyes körülmények között meg-halt, állítólag megmérgezték. Szepesi Korotz György, Bocskai egykori írno ka, Homonnai hűség es embereként halála után fia mellé állt, fejedelmi tükrének ajánlásával poli-tikai állásfoglalását deklarálva: Homonnai Drugeth Bálint fiát illeti az erdélyi fejedele-m tiszte. A fiú a Bazilikon dóron megjelenésének évében – szintén gyanús körülmények között – meghalt.
- vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 44–47.
- ⁷⁰ Középső, családról szóló részét még koráb-ban, 1610-ben Draskovich János királyi ta-nácsos fordította le, feleségének, Istvánffy Évának ajánlva. A mű ezen része azonban nem politikai irányultságú. Az első és a har-madik részt (a fejedelmi erényekről és az állam irányításáról) már a református Prá-gai András, Rákóczi György udvari papja fordította le 1628-ban. Mindketten Johann Wanckel, a szász fejedelemség szolgálatá-ban álló német humanista latin fordítását használták, aki a spanyol mellett több olasz, francia és német fordítást is felhasznál-t munkájához. Prágai könyvéhez terjedelmes, protestáns vitairattá terebélyesedő beve-zetőt írt, melyben közreadta Guevara és Wanckel előszavát is. HARGITTAY, 2001, i. m. 60–61.
- ⁷¹ I. RÁKÓCZI György, *Fejedelmi parainesis*, 1637. A mű ismertetése: HARGITTAY, 2001, i. m. 66–70.
- ⁷² Vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 118.
- ⁷³ Vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 108.
- ⁷⁴ Szerzői közt volt Johannes Sartorius isko-lafelügyelő, Bayer János rektor, Czabán Izsák konrektor, a kassai jezsuita akadémia ta-nári kara, orvosok, tanárok, papok, nemcsak Eperjesről, hanem a környező városokból is.
- ⁷⁵ szignált: „Hieb[ner] fec[it]” 350×145 mm, rézkarc, lemezszél jól látható.
- ⁷⁶ HENKEL-SCHÖNE, 1967., i. m. 811–812.
- ⁷⁷ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 1434. RIPA, 1603. i. m. 237.
- ⁷⁸ LACKNER, 1615. 167.
- ⁷⁹ LACKNER, 1615. 163.
- ⁸⁰ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 820–821, RIPA, 1603. i. m. 590., LACKNER, 1615. 77.
- ⁸¹ HENKEL-SCHÖNE, 1967., i. m. 401.
- ⁸² LACKNER, 1615. 94.
- ⁸³ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 926.

- ⁸⁴ RIPA, 1603. i. m. 285.
- ⁸⁵ Dionysii LEBEL-BATILLI *Regii Mediomatricum Praesidis Emblemata*, Francofurti ad Moenum, 1596. vö. HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 931.
- ⁸⁶ LACKNER, 1615. 171.
- ⁸⁷ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 814–816.
- ⁸⁸ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 856.
- ⁸⁹ ROLLENHAGEN, 1613. Nr. 87. vö. HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 1387–88.
- ⁹⁰ rézkarc, 310×195 mm, lemezszél jól látható, de jobb oldalt a lap sérült, jelzett: „Ma(thaeus) Küssel sculp(sit)”. Másodlagos felhasználásnak nyomát nem találtam, így feltételezhető, hogy a metsző Matthäus Küsel nem egy korábban elkészített metszetét használta fel újra – esetleg a cím kitörlésével és újraírásával –, hanem Weber megbízása alapján dolgozott.
- ⁹¹ Matthäus Küsel, 1629–1681. Életrajzáról nem sokat tudni, híres augsburgi metsződinasztia egyik tagja volt, leginkább Münchenben és Bécsben dolgozott a bajor ill. a császári udvar megrendelése alapján, megkapta a császári udvari metsző (S. C. M. sculptor) címet. Főleg portrék, tézislapok, röplapok és az udvari színpad számára készített látványtervei maradtak fenn tőle. 42 ilyen színpadtervet készített Burnaccini *Il pomo d'Oro* c. operájához. Tanulmányi úton járt Itáliában, 1656-ban Velencében bukkant fel, ahonnan 1658-ban tért vissza Augsburgba. Bátyja, Melchior Küsel, Matthäus Merian tanítványa és veje volt. U. von THIEME-F. BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, XXII. 1924. 73. F. W. H. HOLLSTEIN, *German Engravings, Etchings and Woodcuts ca. 1400–1700*, Amsterdam, 1954. XX. Band, 15–62. *Augsburger Barock*, Ausst. Kat. 1968. Augsburg, 219–20. Matthäus Küsel dolgozott máskor is magyarországi megrendelések alapján, ő készítette el pl. 1675-ben a fiatal Esterházy Miklós tézislapját a bécsi egyetemen, (ajánlás: Esterházy Pálnak) „*Aeneas mint Lipót császár legyőzi Turnust*” vagy Széchy Mária unokaöccsének, Széchy Gáspárnak a tézislapját a nagyszombati egyetemen (ajánlás Wesselényi Ferenc nádornak) „*Wesselényi Ferenc hőstette*”, 1663. ill. ugyanebben az évben szintén a nagyszombati egyetem egy hallgatója, Fabricius János vizsgájára készítette „*Perzeusz megszabadítja Andromédát*” c. tézislapját (ajánlás: Forgách Ádám érsekújvári kapitánynak) vö. *Utak és Találkozások, Barokk művészet Közép-Európában*, kiállítási katalógus, szerk. GALAVICS Géza. BTM, Budapest, 1993. katalógustételek szerzője: GALAVICS Géza, Kat. Nr. 51. 57. 90.
- ⁹² Salamon trónusának középkori ábrázolásaihoz lásd: Christiane MICHNA, *Das salomonische Thronsymbol auf österreichischen Denkmälern*, in: *Alte und neue Kunst*, 6. 1961, 2–5. Uő, *Maria als Thron Salomonis, Vorformen, Blüte und Nachwirkung des mittelalterlichen Bildtypus*, Wien, 1950. Diss. kézirat.
- ⁹³ Lorenzo de CHURELICHZ, *Breve e succinto racconto del viaggio, solenne entrate e ossequiosi vasallaggi, esibiti alla Maesta dell' augustissimo imperatore Leopoldo dall' eccelsi stati e (...) vasalli delle (...) provincie di Stiria, Carinthia (...)* – Vienna, M. Riccy 1661. 25–26.
- ⁹⁴ Joseph-Baptist MAYR, *Zwey-einiger Hymenäus Josepho et Wilhelmina Amaliae (...)*, Salzburg, 1699.
- ⁹⁵ Susanne ROTT, *Zur Ikonographie und Ikonologie barocker Thesenblätter des Augsburger Kupferstechers Melchior Küsel (1626 – ca. 1683)*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben 83 (1990), 52–56.
- ⁹⁶ Sibylle APPUHN-RAJTYKE, *Das Thesenblatt im Hochbarock, Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians*, Weissenhorn, 1988. 30. és ROTT, i. m. 80–84.
- ⁹⁷ Rézmetszet, lemezszél jól látható. Felirata: LEOPOLDUS D[EI] G[RATIA] IMPERATOR ROMAN[ORUM]q[ue] S[EMPER] A[UGUSTUS] GERM[ANIAE] H[UNGARIAE] B[OHEMIAE] REX, a lap alján jelzett: *Matthaus Küsell sculps.* A kép alatt négy soros epigramma (szintén a lemezen): „*Dieß ist der Christenheit durch Gott gekrönte Keyser: / Dieß ist deß Ungerlands und dessn bedrängten Häuser / König und Friede Fürst, Gott geb daß seine Hand / Lang zu deß Höchsten Ehr regier das VatterLand!*”
- ⁹⁸ Az új iskolát a kassai jezsuita akadémia és a nagyszombati jezsuita egyetem ellensúlyozása miatt tartották fontosnak, protestáns nemesi-polgári összefogással azok ellenpólusát akarták létrehozni. Eperjesen az iskola már korábban is fontos kulturális tényező volt

a polgárság életében, a 17. század elejétől külföldi egyetemeket végzett humanisták tanítottak itt, a diákok Plautus vígjátékokat, Seneca tragédiákat adtak elő, s az előadásokat nagy számban látogatták a városi polgárok. (A kollégium színházi életéhez adalék: VARGA Imre, *Színházi kellektár 1663-ból*, Magyar Könyvszemle, 1987. 328–30.) Itt tanított korábban Gelei Torda Zsigmond, a Miksa császártól még nemesi rangot is kapott Bocatius János, később pedig a Baconkövető természettudós Bayer János, a Comenius-tanítvány Ladiver Illés vagy a szintén természettudományos érdeklődésű Czabán Izsak, és az egykori tanítványok között ott volt gróf Thököly Imre vagy a *Murányi Vénusz* szerzője, Gyöngyösi István. Az új iskola megépítéséhez szükséges pénz előteremtése „nemzetközi” összefogással történt, a gyűjtés nemcsak a felvidéki evangélikus területeken folyt; küldtek pénzt Sziléziából, Erdélyből, Hollandiából, Svédországból, Dániából, Szászországból is. 1666-ra az iskolának szánt pénzüsszeg már 50000 aranyat tett ki. Ebből 1000 arany Weber János, 10000 Thököly, 20000 arany pedig IX. Károly svéd király adománya volt.

Bár a szükséges pénzüsszeget gyorsan össze tudták szedni, az evangélikus kollégium megalakulása komoly nehézségekbe ütközött, és a főbíró minden diplomáciai képességére és személyes bátorságára is szükség volt, hogy az uralkodó többszöri határozott parancsa ellenében is keresztül vigye a városok akarátát. Szelephényi érsek a császár nevében többször be is tiltatta az építkezést, arra hivatkozva, hogy minden akadémia létrejöttét előbb a császárral jóvá kell hagyatni. Az evangélikus líceumnak természetesen esélye sem volt arra, hogy elnyerje a császár jóváhagyását. Weber azzal védekezett, hogy a líceum nem akadémia, így nincs is szüksége engedélyre. Ennek ellenére az új 10 osztályos iskola az elemi ismeretek oktatása mellett felvállalta a főiskolai tárgyak tanítását is. A képzésen belül nagy hangsúlyt fektettek az anyanyelvi oktatásra (Comenius hatására) és a reál tárgyak elsajátítására.

GÖMÖRY, 1933. i. m. 22–26.

⁹⁹ Kőrmöcbányai metsző és éremvéső, meghalt 1690 k. vö. PATAKY, 1951. i. m. 212.

¹⁰⁰ Rézmetszet, 435×335 mm, lemezszél jól látható, szignált: „*Christianus Hermannus Roth. V[on] R[oth]en[F]els] sculpsit Cremonitz, 1664.*” Közvetlenül az ajánlás után található.

¹⁰¹ Paul Conrad Balthasar HAN, *Alt und neu Pannonia, oder kurz-verfasste Beschreibung des Uralten edlen Königreichs Ungarn als der allgemeinen Christenheit considerablen Schutz- und Vor-Mauer...* Nürnberg, 1686. in: PÓCS Dániel – SERFŐZŐ Szabolcs, *Régi nyomtatványok az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményéből*, Bp. 2002, Kat. Nr. III–5.

¹⁰² Ábrázolása megtalálható: GALAVICS Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet*, Budapest, 1986, 84. kép.

¹⁰³ REZIK János, 1705, i. m. 61.

¹⁰⁴ Sybille APPUHN-RADTKE, 1988. i. m. 72. 41. kép.

¹⁰⁵ Életrajzi adatai nem ismertek. Nem azonos a löcsei származású Kramer János nevű metszővel, aki Wesselényi portréját is készítette, vö. RÓZSA György, *Egy löcsei rézmetsző a XVII. században*, Folia Archeologica, XII. (1960.), 281–283. PATAKY, 1951. i. m. 99.

¹⁰⁶ A címer és a költemény önálló nyomtatványként is megjelent: Johann CRONER, *Wahrhafter und eigentlicher Entwurf des äusserlichen Adelschildes und innerlichen Tugendbildes de Johann Webers*, Leutscheau 1664. in: KATHONA Géza, *Ismeretlen régi magyar nyomtatványok Johann Samuel Klein „Nachrichten...” c. művének kéziratban lévő 4. kötetéből*. in: Magyar Könyvszemle, 1987. 103. 65. (Az I–II. kötet 1789-ben, a III. kötet 1873-ban megjelent. A kéziratban maradt IV. kötet 72. lapján található a Croner művére vonatkozó feljegyzés.)

¹⁰⁷ Legalábbis a címermagyarázó költemény szerint. A metszeten inkább epervirágnak tűnik, ábrázolása megegyezik az Eperjes város címerében is ábrázolt epervirágéval. Weber esetében is indokoltabb lenne az epervirág, mint a lóhere ábrázolása.

¹⁰⁸ Az egyszarvú gyógyító erejének forrása valószínűleg Giovanni Pierio Valeriano *Hieroglyphica*-ja volt, leírása a kortárs prédikációirodalomban is felbukkant, így például Landovics István, *Novus succursus*,

az az új segítség című kiadványában: „Az Isten olyan kedves és szerelmes mint az Unicornis fie. Az Unicornis, a vagy egy-szarvú állat, a kit szarvával meg-sebesitet, azont szarvával meg-gyógyit, ugy mond Pierius Valerianus l. 2. Hieroglificor.” vö. KNAPP Éva, 2000, i. m. 9–10.

¹⁰⁹ REZIK János, i. m. 61–62.

¹¹⁰ Kövényi F. Lajos, aki állítása szerint a „végleges” Rezik-féle kéziratból dolgozott, hívta fel rá a figyelmet, hogy a képen az általa tanulmányozott kézirat tanúsága szerint Weber nem nővérével, hanem fiaival volt látható. Weber családi-társadalmi helyzetét tekintve ez logikusabbnak is tűnik: Weber máshol is ábrázoltatta fiait, gyermekei a bíróvá választását megörökítő met-szetén is helyet kaptak.

¹¹¹ Fordítása megjelent WESZPRÉMI István, i. m. 393.

¹¹² szignált: „sculp sit C[hristian] H[ermann] R[oth] V[on] R[oth]en[F]els”, rézmetszet és rézkarc, 170 X 175 mm.

¹¹³ Eperjesnek ezt a címerét 1551-ben I. Ferdinánd adományozta a városnak. Eperjes 1309-ben kapta meg a szabad királyi város címet, de pecsétjét csak a XV. századból ismerjük; az ún. kisebb pecséten már ekkor megtalálható az epervirág-forma. Hivatalos címeres levelet 1453-ban kapott a város V. Lászlótól, ezt a címet kibővítve 1548-ban újraadományozta I. Ferdinánd. (Ekkor került bele a német birodalmi sas.) 10 év múlva azonban ismét jelentősen kibővítette, és újraadományozta. Ez a címer ihlette Bocatius János versét, melyet Weber teljes terjedelmében átmásolt könyvébe. (W, 1668. 141–144.) Vö: IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város címerei és pecsétjei* in: Turul, XXIX. (1911.) 16–30.

Zusammenfassung

EIN BÜRGERLICHER MÄZEN AUS DEM 17. JAHRHUNDERT: JOHANNES WEBER (1612–1684)

Johannes Weber (1612–1684), ehemaliger Richter der Stadt Epperies (heute: Prešov, Slowakei) ist heute eine kaum bekannte historische Persönlichkeit, die in den wichtigsten Handbüchern entweder überhaupt nicht, oder meist mit falschen Daten erwähnt wird. Dabei war Johannes Weber ein hervorragender Politiker und hochgelehrter Bürger seiner Zeit, Arzt und Apotheker, der mehr als 40 Jahre lang als Mitglied der Führung der Stadt Epperies, 15 Jahre lang als Richter der Stadt wirkte, dem auf der Höhe seiner Karriere vom Kaiser Leopold I. der Adel verliehen wurde. Mit seiner Leitung wurde die Stadt im 17. Jh. zu einem der bedeutendsten geistlichen Zentren in Oberungarn. Er protegierte das Schulwesen, in seinem eigenen Haus gründete er eine Apothekerschule, und während seiner Zeit – und mit seiner Förderung – konnte das berühmte evangelische Lyzeum errichtet werden. Sein literarisches Schaffen ist von gleicher Wichtigkeit, er ließ vier Druckwerke erscheinen, die ihn als eine gelehrte, vielseitige Persönlichkeit zeigen. Weber kann als Dichter und Autor von drei Fürstenspiegeln (*Janus Bifrons*, 1662, *Lectio Principum* 1665, *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies*, 1668) gerecht auf das Interesse der Literaturwissenschaft, als dilettantischer Zeichner und großzügiger Mäzen auf die Aufmerksamkeit der Kunstgeschichte und mit seinem kleinen Handbuch gegen die Pest (*Amuletum*, 1644) auf die Betrachtung der Medizin Anspruch erheben.

Unter den Kunstwerken, die in seinem Auftrag gemacht wurden, sind nur die Kupferstiche erhalten geblieben, die in seinen Büchern (überwiegend in den Fürstenspiegeln *Janus Bifrons* und *Lectio Principum*) erschienen. Jeder seiner Fürsten-

spiegel wurde im Zeichen der persönlichen Repräsentation geschaffen, jeder ist aus dem Anlass der Erhöhung seiner gesellschaftlichen Anerkennung, der Erwerbung des Richteramts von Epperies entstanden. Als Illustration hat er beinahe den ganzen Apparat der zeitgenössischen Graphik benutzt: Unter den Stichen finden wir ebenso Porträts, Ansichtsbilder, historische Darstellungen, wie emblematische Titelblätter und Allegorien. Aus schriftlichen Quellen kennen wir auch andere Werke, wie zum Beispiel eine Allegorie, die ihn als befürchteter Heerführer darstellte, oder ein Altarbild, das früher in der Pfarrkirche zu Epperies angebracht war und auf dem Weber mit seiner Familie zu sehen war. Die Vorbilder der von ihm bestellten Darstellungen wurden in erster Linie von den Repräsentationsmitteln des Mäzenatentums des Hochadels gewählt, Weber ließ sich oft in Kompositionen, wie die der Aristokratie darstellen. Auch in seinem Privatleben versuchte er den Kontakt mit der Adelsschicht zu bekommen: er wurde der Hofapotheker des Palatins Franz Wesselényi, heiratete die Tochter einer englischen Aristokratin, Jane Elisabeth Weston of Roxwell (die humanistische Dichterin, Johanna Elisabetha Westonia), die Pateneltern seiner Kinder waren Gräfin Maria Széchy, Graf Johann Rottal und der Erzbischof zu Gran, Georg Szelephényi. Die (bekannte) Mäzentätigkeit von Johannes Weber hat sich auf eine kurze Epoche, auf die 1660-er Jahre geschränkt, in seinem letzten Buch, in dem *Wappen*, hat sein Repräsentationsanspruch nachgelassen, es beinhaltet allein eine Ansicht als Frontispiz. Danach treffen wir in den zeitgenössischen Quellen keine Kunstwerke mehr, die von ihm bestellt wären. Obwohl er noch siebenmal zum Richter gewählt wurde, diese Ereignisse hat er mit keinen repräsentativen Veröffentlichungen gefeiert. Trotzdem war es möglich, mit Hilfe der zur Verfügung stehenden Quellen, zeitgenössischen Beschreibungen und autografen Schriften das Porträt eines bürgerlichen Mäzens im 17. Jahrhundert zu zeichnen.